

Remete Farkas László

Egy ősi magyar dallam nyomában

„Magyarság hagyománya és története” könyvsorozat V. kötet

„Repülj páva, repülj” és „Felszállott a páva”.
„Imhol kerekedik” és „Lóra csikós, lóra”.
„Megrakják a tüzet” és „Arass rózsám, arass”.
Különböző verselések, hasonló dallamokra.
Sok változatban, régi és új stílusban zengve.
Moll pentatonként, egyszerűen vagy cifrázva.
Régiesen, ereszkedően és kvintváltásokkal.
De vajon milyen lehetett az eredeti-ősi dallam?
És melyik volt előbb? „Páva” vagy „tűzrakó”?
Milyen lehetett az ősi verselés és előadásmód?
Vajon milyen hangszereken játszhatták, kísérhették?
És, milyen lenne a Himnusz dallama „pentatonban”?
Ezekre a kérdésekre próbál e kötet választ adni.

KÉZIRAT

Budapest, 2017.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ HELYETT	6
KÜLÖNBÖZŐ DALOK ÉS HASONLÓ DALLAMOK	7
<i>Dallam-vizsgálat</i>	7
<i>Dallam-feltárás</i>	7
„Páva” dallamsor	7
Páva-dallamok jellemző dallam- és ütemsorai	7
„Röpülj, páva” változat	7
„Felszállott a páva” változat	8
Alap-dallamok hangneme.....	8
Alap-dallamok ívelése	8
Páva-dalok ismertebb szöveg-változatai	8
<i>Surdi változat.....</i>	9
<i>Palóc változat.....</i>	9
<i>Csanádi rövid változat</i>	9
<i>Garai változat.....</i>	9
<i>Berettyói rövid változat</i>	9
<i>Csíki rövid változat.....</i>	9
<i>Gyimesi rövid változat.....</i>	9
<i>Csíkménasági változat.....</i>	9
<i>Kunsági régies változat</i>	9
<i>Szentlászlói változat</i>	10
<i>Tápiói változat.....</i>	10
<i>Szegvári változat</i>	10
<i>Csongrádi változat</i>	10
<i>Csenkei változat.....</i>	10
<i>Kaposújlaki változat.....</i>	10
<i>Nagykárolyi változat</i>	10
<i>Héti változat</i>	10
<i>Bucsui (Dozmati) változat</i>	10
<i>Hetesi (Jutai) változat</i>	10
<i>Moholi változat.....</i>	11
Páva-dallamok idegen verseléssel	11
<i>Udvarhelyi változat</i>	11
<i>Kórogyi változat</i>	11
<i>Mohácsi változat</i>	11
<i>Gömöri egyszerű változat.....</i>	11
<i>Borzovai rövid változat</i>	11
Ismétlő-soros páva-dallamok	11
<i>Izményi változat.....</i>	12
<i>Visnyói változat</i>	12
<i>Hárskúti változat</i>	12

Páva-dalok ismertebb dallam-változatai	12
<i>Lá-végű pentaton dallam-változatok</i>	12
<i>Lá-végű „pien-hangos” pentaton változatok</i>	14
<i>Lá-végű „dunántúli” pentaton változatok</i>	14
<i>Szó-végű pentaton dallam-változatok</i>	15
<i>Dó-végű pentaton dallam-változatok</i>	15
<i>Mi-végű pentaton dallam-változatok</i>	16
<i>Hathang-sorú (hexachord) dallam-változatok</i>	17
<i>Héhang-sorú dallam-változatok</i>	17
Rejtett dallamok	19
<i>Alapvető dallamív</i>	19
<i>Lüktető dallamív</i>	19
<i>Hullámzó dallamív</i>	19
<i>Átlagos dallamív</i>	19
<i>Korrigált dallamív</i>	20
<i>Harmonikus dallamív</i>	20
<i>Finomított dallamív</i>	20
<i>Súlyozott dallamív</i>	20
<i>Könnyített dallamív</i>	20
<i>Gyakori dallamív</i>	20
<i>Központi dallamív</i>	20
<i>Dallamív-minták összehasonlítása</i>	20
<i>Dallam-tartomány</i>	21
<i>Valószínű dallam-ív</i>	21
„Tűzrakó” dallamsor	23
Tűzrakó-dallamok jellemző dallam- és ütemsorai	23
<i>Tűzrakó alap-változat</i>	23
<i>Alap-dallamok hangneme</i>	23
<i>Alap-dallamok ívelése</i>	23
Tűzrakó dalok szöveg-változatai	24
<i>Sándorfalvai változat</i>	24
<i>Csíki változat</i>	24
<i>Csongrádi régi változat</i>	24
<i>Bihari változat</i>	24
<i>Zalai változat</i>	24
<i>Kunsági változat</i>	24
<i>Palóc archaikus változat</i>	24
<i>Baranyai változat</i>	25
<i>Göcseji regös változat</i>	25
<i>Bátyai változat</i>	25
Tűzrakó-dallam „arass, rózsám...” verseléssel	25
<i>Hosszúhetényi változat</i>	25
<i>Tápéi változat</i>	25
<i>Kunadacsi változat</i>	25
<i>Karádi csúfoló változat</i>	25
<i>Kötcei változat</i>	25
<i>Nyitrai változat</i>	26
<i>Verőcei változat</i>	26

Idegen dallamú „arass, rózsám...” verselések	26
<i>Diósjenői változat</i>	26
<i>Bédi változat</i>	26
<i>Koloni változat</i>	26
<i>Balonyi változat</i>	26
<i>Gimesi változat</i>	26
Tűzrakó-dallam idegen verseléssel	27
<i>Hortobágyi változat</i>	27
<i>Borzovai változat</i>	27
<i>Kohácsi változat</i>	27
<i>Acsai változat</i>	28
<i>Bukovinai változat</i>	28
<i>Vásárhelyi változat</i>	28
<i>Siklósi változat</i>	28
<i>Piarista változat</i>	28
<i>Menyhei változat</i>	28
Tűzrakó-dalok ismertebb dallam-változatai	28
<i>Lá-végű pentaton dallam-változatok</i>	28
<i>Lá-végű „pien-hangos” pentaton változatok</i>	30
<i>Lá-végű „dunántúli” pentaton változatok</i>	30
<i>Szó-végű pentaton dallam-változatok</i>	30
<i>Dó-végű pentaton dallam-változatok</i>	31
<i>Mi-végű pentaton dallam-változatok</i>	31
<i>Hathang-sorú (hexachord) dallam-változatok</i>	32
<i>Héhang-sorú dallam-változatok</i>	32
Rejtett dallamok	33
<i>Alapvető dallamív</i>	33
<i>Lüktető dallamív</i>	33
<i>Hullámzó dallamív</i>	34
<i>Átlagos dallamív</i>	34
<i>Harmonikus dallamív</i>	34
<i>Súlyozott dallamív</i>	34
<i>Gyakori dallamív</i>	34
<i>Központi dallamív</i>	34
<i>Dallamív-minták összehasonlítása</i>	34
<i>Dallam-tartomány</i>	35
<i>Valószínű dallamív</i>	35
A „páva” és „tűzrakó” dallamok összehasonlítása	36
Dallam-hasonlóságok	36
<i>Azonos dallam-változatok</i>	36
<i>Hasonló dallam-változatok</i>	36
<i>Azonos dallamívek</i>	36
<i>Hasonló dallamívek</i>	37
Alapdallam-sajátosságok.....	37
<i>Közös dallamívek</i>	37
<i>Közös hangkészlet</i>	37

A közös ősi dallam rekonstrukciója	38
Hangkészletek	38
<i>Lehetséges hangkészlet.....</i>	38
<i>Valószínű hangkészlet</i>	38
Lehetséges dallamok	39
<i>Lehetséges dallamívek.....</i>	39
<i>Dallamok ívképlete.....</i>	39
<i>A 2. és 4. sorok reális tükörpárjai.....</i>	40
<i>Az 1. és 3 sorok reális tükörpárjai</i>	40
<i>Az 1. és 3 sorok tonális hangulatpárjai.....</i>	41
Valószínű dallamok.....	41
<i>Valószínű dallamívek.....</i>	41
<i>A 2. és 4. sorok reális tükörpárjai.....</i>	42
<i>Az 1. és 3 sorok reális tükörpárjai</i>	42
<i>Az 1. és 3 sorok tonális hangulatpárjai.....</i>	42
Az ősi dallam nyomában	43
<i>Milyen lehetett az ősi dallam?.....</i>	43
<i>Melyik volt előbb?</i>	44
<i>Milyen lehetett az ősi verselése?</i>	44
<i>Milyen lehetett az ősi előadásmód?</i>	45
Ősi dallamhoz ősi hangszerek	46
<i>Három-lyukú hosszú furulya</i>	46
<i>Öt-lyukú hosszú furulya.....</i>	46
<i>Pásztorfurulya</i>	46
<i>Magyar duda</i>	46
<i>Bordás</i>	47
<i>Körtemuzsika.....</i>	47
<i>Koboz, kobza</i>	47
<i>Tambura</i>	48
<i>Gardon</i>	48
<i>Háromhúros brácsa.....</i>	48
<i>Kiscimbalom.....</i>	48
<i>Egyéb, nem autentikus hangszerek.....</i>	49
Utószó helyett, egy játékos kísérlet	50
<i>Illeszkedő változat</i>	50
<i>Kiemelő változat.....</i>	50
<i>Tercelő változat</i>	50
<i>Lüktető változat</i>	50
BEFEJEZÉS	52

ELŐSZÓ HELYETT

Néhány évvel ezelőtt történt e különös eset. Egy, a honfoglaló magyarok életét és hétköznapjait bemutató rendezvényen. A különféle, régiesnek készített kiállítási tárgyak asztalánál, ahol a gyerekek azokat kezükbe foghatták, kipróbálhatták. Itt, a korabelinek tűnő népi hangszerek között igencsak „kakukktójásként” hatott a két oktávos, szó-pentaton fa-xilofon. Csodálkozó tekintetemet látva az egyik „ősmagyar öltözetű menyecske” megnyugtatóan: ez nem csalás és nem ámítás. Ők is tudják, hogy őseink valószínűleg nem használtak ilyet, és csak azért tették ki az asztalra, hogy a gyermekek maguk is megszólaltathassák a pentaton dallamokat.

Tény, hogy az ötletük bevált! A gyermekek lelkesen ütogették felváltva a xilofont, úgy összevissza. De néhány perc múlva valami különös történt, amikor egy 10 év körüli kislány került sorra. Ahogy végigskálázott rajta az ütővel, azonnal érezhető volt, hogy „konyít a zenéhez”. Majd, amikor megszólalt, hogy: „Jé, ez olyan, mintha csak fekete billentyűkön játszanánk” már sejthető volt, hogy közelebbről ismeri a zongorát is. Először a szokásos „Boci, boci, tarka” dalocskával próbálkozott, elsőre sikertelenül. De néhány próbálkozás után rájött arra, hogy a „fá” és „ti” hangokat mással helyettesítve a dallam nem is olyan élvezhetetlen. Sőt, az így kerekedett kissé „keletiesnek tűnő” „Boci-változat” a többi gyermek érdeklődését is felkeltette. De arra senki sem számított, hogy a Himnuszt is megpróbálja pentaton-xilofonon „lepötyögni”, mivel az még az iskolai dúr-xilofonon sem sikerülhet maradéktalanul. Hát, ami igaz, az igaz... igen érdekes dallam született belőle. Egy okoskodó szülő nem is „állhatta meg szó nélkül” és megjegyezte: „Ugye te is tudod, hogy ez így hamis?” Mire a kislány olyan választ adott, amire senki sem számított: „Tudom, a kottán nem így van. De szerintem így érdekesebb, énekelni is könnyebb”. Valószínűleg, egykor így is születhettek... a népdalok különböző változatai.

Ez az élmény felcsigázta érdeklődésemet. Vajon milyenek lehettek az ősi magyar pentaton dallamok? Mi lehet a közös gyökere az igen hasonló dallamoknak? Vajon ezekről miért nem tanultunk többet az iskolában? És, miért nem foglalkoztunk ilyenekkel a zeneórákon (amire gyermekként semmi kedvem nem volt járni, mert nem szerettem gyakorolni)? Miért csak szolmizálással kínoztak, holott a zene matematikája, szerkezete és előadásmódja is érdekes? Ezen kérdéseken „rágódva” készül el ez a kötet, „górcső alá véve” néhány régi magyar népdalt.

E kötetet édesapámnak ajánlom! Aki nemrég töltötte be a 95-ik életévét. És, akinek erőteljes ráhatása nélkül kisgyermekként „önként bele nem pillantottam volna” a zene világába. E kötet legyen köszönet azért a rövid időért és sok pénzért, amit – egykor – a képzelemre pazaroltak.

KÜLÖNBÖZŐ DALOK ÉS HASONLÓ DALLAMOK

„Repülj páva, repülj” és „Felszállott a páva”. „Imhol kerekedik” és „Lóra csikós, lóra”. „Megrakják a tüzet” és „Arass rózsám, arass”. Különböző verselések, de hasonló dallamokra. Vagy éppen fordítva, ugyanaz a vers máshol-másféle dallamra. Sok változatban, régi és új stílusban zengve. Lá-, szó-, dó- vagy mi-pentatonként egyszerűen, vagy vendéghangokkal cifrázva, esetleg diatonikus skáláig terebélyesedve. Régiesen, ereszkedően és kvintváltásokkal. De vajon milyen lehetett az eredeti-ősi dallam? És, melyik volt előbb? A páva vagy a tűzrakó? Milyenek és miért olyanok a változatok? Milyen lehetett az ősi verselés és előadásmód? Vajon milyen hangszeren játszhatták, kísérhették? Ezekre próbál e kötet választ adni, érintőlegesen.

Dallam-vizsgálat: a hasonló hangzású dallamok tanulmányozásában segít a vissza-fejtés. Ennek fő lépései: a dallamsor hangnemének meghatározása, majd a dallamok egységes hangnembe történő transzponálása (át-váltása). Ezt követően a különböző dallam-változatok lezáró ütem-sorainak összehasonlítása, és a dallamsor igazítása a csoportra jellemző azonos véghanghoz. Innen kiindulva a dallam már az „végétől az elejéig” helyére tehető, mivel az „azonos hangneművé” tükrözött dallamok könnyen összehasonlíthatók. E módszerrel a hasonlóságok és különbözőségek is könnyebben érzékelhetők. Sőt, az esetleges előadói hangtévesztések, lejegyzési pontatlanságok és az elfedő díszítések könnyen kiszűrhetők. Így az alap-dallamok egyértelműen kiemelhetők, és típus-besorolásuk könnyebben elvégezhető.

Dallam-feltárás: a dallam-változatok összehasonlító bemutatásakor csak a szótagokhoz és ütemekhez illeszkedő alap-hangmintákat érdemes figyelembe venni. Ugyanis, a díszítések-hajlítások és improvizációk gyakran nem érintik a lényegét, a meghatározó alap-dallamot. A lejegyzési (vagy az adatszolgáltató vélhető éneklési) hibákat is ekkor kiszűrhetjük. Ezekre figyelmeztethet, ha a kottai előjegyzés mellett még sok egyéb módosító jellel találkozunk.

„Páva” dallamsor

E csoportba sorolhatók a közismerten „Röpülj, páva...” vagy Felszállott a páva...” motívumokra és sajátos dallamukra épült népdalok. *Besorolásuk szerint:* régi stílusú, moll-pentaton dallamú népdal-csoport. *Fő sajátosságuk:* a kvintváltó-ereszkedő dallamsor. *Verselésük szótagszáma:* 6-6-6-6. Népszerűségére és elterjedtségére jellemző, hogy gyakran más témájú népköltések verseit is e dallamokhoz igazították.

Páva-dallamok jellemző dallam- és ütemesorai

A „páva-dallam” variánsainak dallam- és ütemesora igencsak hasonló. Két fő változatuk különböztethető meg. De ezek a dallam-változatok akár egy dalon belül is keveredhetnek. Attól függően, hogy a hozzá illesztett verselés ütemezése, szótagok hosszúsága milyen ritmust kíván. Nem véletlen, hogy páva-dallamsorok előadására jellemző: az oldott, kötetlen tempó (rubato).

„Röpülj, páva” változat: a népdal-család talán legismertebb képviselője: Seemayer Vilmos által (1935-ben) gyűjtött, és Bartók Béla által lejegyzett ének. Amely jó viszonyítási alap a különböző változatok dallam- és ütemesorainak vizsgálatához és összehasonlításához. Íme:

Röpülj, páva, röpj

Rubato ♩ = cca 60

„Felszállott a páva” változat: a páva-dallamsor másik elterjedt változata. Dallam- és ütemSORA az előzőtől kismértékben eltér, sőt ezen belül még kisebb hajlítások is előfordulhatnak. Íme:

Felszállott a páva ...

Rubato ♩ = 60-70

Alap-dallamok hangneme: a páva-dallamok alapíve (vagyis díszítések, hajlítások nélküli) hangsoruk alapján csoportba rendezhetők. Legjellemzőbb a „lá-sor” (mol-pentaton). Ritkább a „szó-végű” (mixolid pentaton), Bár nem ritka az az előadásmód sem, amikor a „lá-végű” páva-dallam végét – lezárásként – „szó-hangra hajlítanak.” Megfigyelhető, hogy az eredeti szó-végű pentaton változatok között – a megszokott ereszkedő helyett – gyakori a kupolás (emelkedő, majd ereszkedő) ívelés. Sőt a dallam is kissé eltérhet, főleg az első ütemSOROKNÁL, „úgy, mintha a dallam eleje egy másik népdalból került volna oda”.

A hétfokú skála hangjait átölelő „páva-dallamok” aránya – első pillantásra – jelentősnek tűnhet. De alaposabb vizsgálatuk azt sejteti, hogy ezek többnyire: vendég hangokkal gazdagított, régi pentaton változatok. Ezért, gyakran nem is hétfokú skála adja a dallamot... hanem „pien” (vendég) hangokkal gazdagított pentaton hangsor. Ami által, az eredetileg pentaton dallam „hétfokúhoz hasonlóvá formálódhatott”. Helyileg divatos jövevény hatások, díszítések-hajlítások vagy improvizációk eredményeként. A „hétfokú” „páva-dalokra” szintén jellemző a szótag-hosszhoz igazodó ütemezés és a ballada-szerű előadásmód.

Alap-dallamok ívelése: a páva-dallamok többségére jellemző a pentaton hangok egyenrangú kezelése, valamint a kvint-váltóan ereszkedő ívelés. Közel négy-kvartos lépésekkel, úgymint: |l-m | s-r | r-l, | d-s, ||. Ha a részletes dallam-ívelésre figyelünk, akkor az alábbi lüktetés változatai érzékelhetők: | l-m-l | s-r-m | r-l, r | d-s, -l, ||, ahol a dallammenet és kvint-váltások és hasonlóságok már „jobban kivehetők”. Némely páva-változatoknál már érzékelhetőek más dallam-ívek beszűrődése és a „kvartos lépések” feloldódása, de a dallam második felénél legalább a tonális kvintváltás többnyire még haloványan fellelhető. Az ezektől is eltérő változatok pedig inkább tekinthetők más nép- vagy műdallamra ültetett „páva-verselésnek”.

Páva-dalok ismertebb szöveg-változatai

A páva-dallamok szöveg-változatai igen eltérőek lehetnek. Sokszor olyan versekkel is éneklük, amelyek eredetileg más dalokhoz tartozhattak. Gyakran az előadók is módosítják, helyi szokásokhoz igazítják (egykor így formálódtak a népdalok). Ezért, részletes bemutatásuk helyett csak annyit érdemes bemutatni a verselésükből, amennyi elég a szerkezet és hangulat érzékeltetéséhez. Leggyakoribb rímképletük: ABCB vagy AABA, de az ettől eltérő variánsok sem ritkák (ABCB). Az egy éneken belüli rímképlet-változás gyakran utal idegen (más tájegység vagy népcsoport, másik dal) szöveg-változatának átvételére. Érdemes rápillantani egynéhány elterjedt dal-változat vers-részletére, hogy erről magunk is meggyőződhesünk.

Surdi változat¹

Röpülj, páva, röpj, || Vármegye házára. || A szegény raboknak || Szabadulására. ||
Leszállt a páva || Vármegye házára. || De nem ám raboknak || Szabadulására. ||
Felszállt a páva || Vármegye házára. || A szegény raboknak || Szabadulására. ||

Palóc változat²

Röpülj, páva, röpj, || Vármegye házára. || A szegény raboknak || Szabadulására. ||
Le is szállt a páva, || Vármegyeházára. || Hozott egy kis vizet, || Az' rabok ajkára. ||

Csanádi rövid változat³

Fölszállt a páva, || Vármegye házára. || Látod, Bagi András || Most esett rabságba. ||
Se nem a gulyáér', || Se nem az ökörér'. || Hanem Sinka Pista || Fejbecsapásáér'. ||
Már Sinka Pistának || Húzzák a harangot. || De Bagi Andrásnak || Csörgetik a láncot. ||

Garai változat⁴ (a bukovinai változat szövege megegyező)

Leszállt a páva || vármegye kútjára. || Amelyik ad vizet || A rabok számára.||
Rab vagyok, rab vagyok, || Szabadulást várok. || Szabadítsad Isten || Rabot rabságából.||

Berettyói rövid változat⁵

Röpülj madár, röpj, || Biharon keresztül. || Szállj el a rózsámhoz, | Maga van egyedül. ||
Ha kérdi, hol vagyok, || Mondd, rabságban vagyok. || Hatvan fontos vasat || Immár elkoptatok. ||
Szegény legény vagyok, || Nem adom el magam. | Kezemen, lábamon || Cipelem a vasam. ||

Csíki rövid változat⁶

Leszállt a páva || Tömlec ablakára. || Hallgatá énekét || Székely katonáknak. ||
Ha én páva volnék, || Folyóvízre mennék. || Szomjazó raboknak || Tiszta vizet hoznék. ||

Gyimesi rövid változat⁷

Repülj, páva, repülj, || Hazámon keresztül. || Szólalj be rózsámhoz, | Maga van egyedül. ||
Ha kérdi, hogy vagyok, || Mondjad, hogy rab vagyok. || Kapusi börtönben, || Nehéz vasban vagyok. ||
Hej, rab vagyok, vagyok, || Szabadulást várok. || A jó Isten tudja, || Mikor szabadulok. ||

Csíkménasági változat⁸

Repülj páva, repülj, | Ménaságra repülj. | Éldes galambomnak, | Gyenge vállára ülj. ||
Mondjad, én küldtelek, | Mondjad, hogy rab vagyok. | Szerelem tömlőcben | Térdig vasban vagyok. ||
Rab vagy rózsám, rab vagy, | Én meg beteg vagyok. | Mikor eljössz hozzám, | Akkor meggyógyulok. ||

Kunsági régies változat⁹

Repülj, páva, repülj, || Hú rózsám házára. || Hogyha kérdi, mondd el || Most estem rabságba. ||
Repülj, fecske repülj, || Jó anyám házára. || Fohászkodjék fia, || Szabadulására. ||
Szállj fel galamb, szállj fel, || Templomnak tornyára. || Megtévedt lelkemnek || Bűnbocsánatára. ||

¹ Surd, Somogy vármegye – Seemayer Vilmos, 1935.

² Ipolyság, Hont vármegye, 1911. körül

³ Apátfalva, Csanád vármegye – Kálmány Lajos 1877.

⁴ Gara, Eszék-Baranya megye, 1968.

⁵ Berettyó-Újfalu, Hajdú-Bihar megye, 1970 körül.

⁶ Feltehetően „A fogoly katona” című ballada csíki változatán alapulhat (1870 körül).

⁷ Gyimes-Felső-Lok, Hargita megye, 1960 körül.

⁸ Csíkménaság, Csík vármegye, 1941. Ismertebb változatában az első sor: „Repülj madár, repülj!”

⁹ Balázspusztá, Bács-Kiskun megye, 1978.

Szentlászlói változat¹⁰ (mindkét változat szövege azonos).

Fölszállott a páva || Vármegye házára, || Sok szegény legénynek || Szabadulására. ||
Rab vagyok, rab vagyok, || Szabadulást várok. || A jó Isten tudja, || Mikor szabadulok. ||
Ha megszabadulok, || Oly fogadást teszek: || Mindennap háromszor || A templomba megyek. ||

Tápiói változat¹¹ (mindkét változat szövege azonos).

Rászállott a páva || Vármegye házára. || Sok szegény raboknak || Szabadulására. ||
Fölszállott a páva || Vármegyeházáról. || Hírt hozván raboknak || Szabadulásáról. ||

Szegvári változat¹²

Felszállott a páva || Vármegye házára, || De nem a raboknak || Szabadulására. ||
Rab vagyok, rab vagyok, || Szabadulást várok. || Jó Isten nem tudja, || Mikor szabadulok. ||

Csongrádi változat¹³

Felszállott a páva, || Vármegye házára, || Az én galambomat || Most viszik rabságba. ||
„Rab vagyok, rab vagyok, || Szabadulást várok, || A jó isten tudja, || Mikor szabadulok!“ ||

Csenkei változat¹⁴

Felszállott a páva, || Vármegyeházára. || Sok szép magyar huszár || Szabadulására. ||
Leszállott a páva, || Vármegyeházára. || De nem a huszárok || Szabadulására. ||

Kaposújlaki változat¹⁵

Leszállott a páva || Vármegyeházára. || Szájába visz vizet || A rabok számára. ||
Elszállott a páva || Kaposnak partjára || Szájában hoz vizet || A rabok számára. ||

Nagykárolyi változat¹⁶

Felszállott a páva || A megyeházára. || Hej, sok szegény legény || Szabadulására. ||
Leszállott a páva || A megyeházára. || De nem a szegények || Szabadulására. ||

Héti változat¹⁷

Felszállott a páva, || Vármegye házára, || Szegény Barna Péter || Szabadulására. ||
Nyíljatok meg, egek, || Rejtsetek el engem, || Mer' a fekete föld || Nem vészen be engem. ||
Szegény Barna Pétert || Szent János napjára, || Elvitték halálra || Leleszi határba. ||
Hej, minden halottnak || Hármat harangoznak, || De Barna Péternek, || Egyet se kondítnak. ||

Bucsui (Dozmati) változat¹⁸

Szállj el, szállj el páva, | Torony irányába, | Séd mente partjára | Babám ablakába. ||
Ha kérdi, mint' vagyok, | Mondjad, imitt' vagyok. | Szombathelyben vasban, || Tömlőc rabja vagyok. ||

Hetesi (Jutai) változat¹⁹

Leszállott a páva, || Kaposnak várára. || Szögletes tornyára, || Annak is romjára. ||
Röpüljél el páva, || Hetes irántába. || Kedvesem házára. || Annak ablakába. ||
Add néki tudtára, || Itt vagyok rabságba'. || Rozsdás vas béklyóba, || Kövek hordására. ||

¹⁰ Szentlászló, Eszék-Baranya megye, 1960.

¹¹ Tápiószele, Pest megye, 1964.

¹² Szegvár, Csongrád vármegye, 1898 körül.

¹³ A lovas legény ballada-ének utolsó két strófája, 1870. körül. (Népköltési gyűjtemény II.)

¹⁴ Csenke, Pozsony megye, 1978.

¹⁵ Kaposújlak, Somogy megye, 1899.

¹⁶ Nagykaroly, Szatmár vármegye, 1920.

¹⁷ Hét, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, 1960.

¹⁸ Vas vármegyei gyűjtés, 1885. körül.

¹⁹ Hetes, Somogy vármegye, 1880-1910? Jutai változat szövegeltérése: „Juta irántában”. Feltehetően műdal.

Moholi változat²⁰

Erdő közepébe || A vármegyeháza. || De sok édesanya || Átkot mondott rája. ||
Magos a vármegye, || Rácsos az ablaka. || Benne raboskodik || Sok magyar katona. ||
Szállj el, páva! Szállj el. || Vármegye házára. || A szegény raboknak || Szabadulására. ||

A bemutatott vers-részletek jól érzékeltetik a hasonló értelmű páva-dallamok szövegezésének változatosságát, sokrétűségét. Az is megfigyelhető, hogy a verselések – akár egy tájegységen belül is – igencsak eltérőek lehetnek. Sorok felcserélődhetnek, kifejezések rokon-értelműre változhattak, vers-részletei kiegészülhettek.

Páva-dallamok idegen verseléssel

Más vidékről betelepültek gyakran módosíthatták a helyi népdal-változatot (vagy a sajátjukét igazították-keverték a helyivel). Ennek hatására a sajátos népdal-változatok alakultak ki. Íme, néhány példa a „páva-dallamú” de hagyományos „nem páva-szövegű” változatokból:

Udvarhelyi változat²¹

Ha én páva volnék, | Jó reggel felkelnék. | Folyóvízre mennék, | Abba' megfürödnék. ||
Szárnyam csattogtatnám, | Napnál szárogatnám. | Tollaim hullatnám, | Lányokra szóratnám. ||

Kórogyi változat²²

Imhol kerekedik || Egy fekete felhő. || Abba' tollázkodik || Sárga lábú holló. ||
Állj meg, holló, állj meg, || Hadd üzenek tőled. || Apámnak, anyámnak, || Jegybéli mátkámnak. ||
Látod-e, szép mátkám, || Amaz száraz nyárfát? || Ha majd kizöldülne, || Akkor megyek hozzád. ||

Mohácsi változat²³

Lóra csikós, lóra! || Elszalad a ménes. || Csupán maga marad, || Pányváján a nyerges. ||
Nem tehetek róla, || Mer' be vagyok fogva. || Ott az öregbojtár, || Majd számot ad róla. ||

Gömöri egyszerű változat²⁴

Lóra csikós, lóra! || Elszaladt a ménes. || Csak egyedül maradt || Magába ja nyerges. ||
Elszaladt a ménes, || Nem tehetek róla. || Ottan van bojtárom, || Számolják el róla. ||

Borzovai rövid változat²⁵

Lóra csikós, lóra, || Elszaladt a ménes, || Nem maradt a tanyán, || Egyedül a nyerges. ||
Akié hát, a ló || Fizess akkor érte, || Mert a piros hajnal, || Tilalomba érte. ||

Ismétlő-soros páva-dallamok

Előfordul, hogy a páva-dallamok egyes változataiban általában egy vagy két vers-sor ismétlésre kerül (dupla soros változat). Az ismétlés néha kissé eltérő szövegű, dallamú is lehet. Ilyen változatok főleg a csángó területekről, fel- és délvidékről ismertek (szláv hatást sejtetve).

²⁰ Mohol, Vajdaság. 1979.

²¹ Siklód, Énlaka, Udvarhely vármegye 1902-197 között.

²² Kórogy, Szerém vármegye, 1880 körül.

²³ Mohács, Baranya vármegye, 1941. körül

²⁴ Almágy-Dobfenék környéke, Gömör-Kishont vármegye, 1940. körül.

²⁵ Borzova, Gömör-Kishont vármegye, 1918. körül. Ismert ismétléses sorú bővített változatban is.

Izményi változat²⁶

Felszállott a páva || Vármegyeházára, ||: A szegény raboknak || Szabadulására. :||
Rab vagy babám, rab vagy, || Én meg beteg vagyok. ||: De ha megszabadulsz, || Én is meggyógyulok.: ||

Visnyói változat²⁷

Repülj, páva²⁸, repülj, || Nógrádon keresztül. ||
Gömörön keresztül. || Vigyél hírt anyámnak, || Az én sorsom felől. ||
Mondd meg, hogy itt vagyok, ||: Talpig vasban vagyok. :|| Lipótvári börtön || Kővén elhervadok.||

Hárskúti változat²⁹

Lóra csikós, lóra! ||: Elszalad a ménes. :|| Nem marad a tanyán, ||: Egyedül a nyerges. :||
Mit tehetek róla, ||: Ha be vagyok zárva. :|| Van egy jó bojtárom, ||: Majd számol az róla. :||

Az eddig felsoroltakon kívül még sok változat ismert, de mutatóban talán ennyi is elég. Csak az újabb változatú és „jövemény hatású” népdalokban gyakoriak az ilyesfajta sor-ismétlések.

Páva-dalok ismertebb dallam-változatai

Az előbbieken bemutatott szöveg-változatokhoz némileg eltérő dallamok illeszkednek. Ezek fő dallam-sorainak szolmizáló (relatív, egymáshoz viszonyított) hang-leírásai jól érzékeltetik a változatok közötti eltéréseket. Egyúttal kiemelve a dallam-ívek hasonlóságait is.

Lá-végű pentaton dallam-változatok: talán a legrégebbi, és „leginkább magyarnak tekinthető” dallam-változatok. *Dallamot lezáró vég-hangja*: mindig „la”. *Dallamszerkezetük*: ereszkedő. *Szolmizációs hangzók*: so, – la, – do – re – mi – so – la.

A lá-végű páva-dallamok egyedi sajátossága az ereszkedő-válaszoló szerkezet. Vagyis, amikor a dallam 1. és 2. magasabban járó soraira a 3. sor dallama tonális³⁰, a 4. sor reális válasz³¹t ad. Szerkezetét³² az $A^5-A^5_v-A_t-A_v$ dallamképlet jellemzi. Ezt $A^5-A^5_v-B-C$ dallam-szerkezetként is jelölik, bár ez nem érzékelteti a jellegzetes kvint-válaszokat. Ismert olyan ősbibb dallam is, ahol a mélyebb második rész: egészében reális kvint-válasz: $A^5-A^5_v-A-A_v$. Ezeket ősi formszerkezeteket a módosulások és díszítések többnyire fellazítják ($A^5-A^5_{v1}-A_{v2}-A_{v3}$).

1. táblázat: Lá-végű pentaton páva-változatok³³ szolmizációs hangjai.

	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszám =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat ³⁴	l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Palóc változat I.	s	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	s	l
Csanádi rövid változat	l	s	m	r	m	l	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	m	r	d	l	s	d	l
Szegedi változat ³⁵	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l

²⁶ Izmény, Baranya megye, 1983.

²⁷ Visnyó, Zemplén vármegye, 1910 körül.

²⁸ Más változatában az első sor: „Repülj fecském, repülj!”. Alapváltozatában a 2. sor nem ismétlődik.

²⁹ Hárskút, Kassai kerület, 1963.

³⁰ Tonális kvint-válasz = a dallamsort közelítő kvint-váltásos sora (gyakran kvart-váltással igazítva).

³¹ Reális kvint-válasz = a dallamsor pontos kvint-váltásos sora.

³² Jelmagyarázat: A = alap-dallam, A_v = alapidallam változat, A⁵ = kvinttel magasabb dallam, t = tonális válasz.

³³ A változat megnevezése a közölt szöveg-változatra utal. A római szám: szöveg ismert dallam-változatára.

³⁴ Vastag betűkkel kiemelve az összehasonlítás alapját képező dallam. A szürke kiemelő sávok az eredeti dallamhoz képest megjelelő sajátos eltérést jelzik.

³⁵ Szeged, Csongrád vármegye, 1905. körül. Szövege azonos a Csanádi változatával.

Berettyói rövid változat	l	l	m	r	l	s	s	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	m	r	d	l	s	d	l
Bályoki változat ³⁶	l	l	l	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	r	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Csíki rövid változat	l	l	m	m	l	s	l	m	m	r	m	m	r	r	s	l	l	r	m	r	l	s	l	l
Gyimesi rövid változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Zákányi változat ³⁷	l	s	m	m	l	l	l	s	r	r	m	m	r	d	l	l	r	r	r	d	s	s	l	l
Kunsági régies változat	l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	s	s	l	l
Jászsági régies változat ³⁸	l	l	s	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	r	d	l	r	r	d	d	l	s	l	l
Szentlászlói változat I.	l	l	s	m	l	l	s	m	r	d	m	d	m	m	d	l	d	r	d	l	s	d	l	l
Szentlászlói változat II.	l	l	s	m	l	l	s	m	r	d	m	d	m	r	d	l	d	r	d	l	s	d	l	l
Csongrádi változat I.	l	s	m	m	m	m	m	r	r	r	m	r	r	m	s	s	s	m	r	d	l	d	s	l
Csongrádi változat II.	l	s	m	m	m	m	m	r	r	r	m	r	r	m	s	s	s	m	r	d	m	d	s	l
Visnyói alap-változat	l	s	m	s	l	s	m	m	r	d	m	r	m	r	m	d	l	s	d	d	m	r	l	l
Visnyói változat (2. sor)	l	s	m	s	l	s	m	m	r	d	m	r												
másképpen ismételve)							m	m	l	s	l	m	m	r	m	d	l	s	d	d	m	r	l	l
Garai változat	l	s	s	s	s	m	l	s	s	m	r	d	s	s	s	m	r	d	s	m	r	d	s	l
Tápiói változat I.	m	m	l	l	l	s	l	s	m	r	m	r	m	l	m	r	r	d	d	r	d	s	l	l

Ilyesféle szelíd-lágy mozgású lá-pentaton dallamok a mari³⁹, csuvas és némely kínai népdalok sajátossága. Hasonló tonális és reális kvint-váltó dallamokkal is szinte csak a Volga-vidéki mari és csuvas⁴⁰ népzenei körben ismertek, bár található erre belső-ázsiai példa is. A magyarságnál gyakori A⁵-A⁵_v-B-C dallam-képlet is csak a mari, csuvas és nyugati mongol népzenei körben „volt érzékelhető”. A tiszta kvint-válaszos A⁵-A⁵_v-A-A_v dallamunkra is e népeknél találunk példát.

A legismertebb páva-dalunk kadenciája: 7 (b3) b3. Vagyis: a s-d-d-l, sorvégződés. Ilyen dallam csak a mariknál ismert még, de ott sem jelentős arányban. A még gyakori 7(5)b3 kadenciára, (vagyis s-m-d-l, sorvégződésre) a kínaiaknál találunk példát, de azok a kvint-váltásban és dallamívben különböznek. Ismertek 8(5)4 kadenciájú (vagyis, a l-m-r-l, végződésű), páva-dallam változatok is, amelyek némely kínai, mongol, mari és csuvas dalok jellemzője. És, amely különösen a „tűzrakó dallamoknál” érvényesül erőteljesen (lásd később, részletesen).

A népdalokat egykor szívesen rendszerezték a kadenciájuk⁴¹ alapján. Ugyanakkor, a lá-végű pentaton-változatok dallama annyira eltérő lehet, hogy – kadenciájuk alapján – általánosítható következtetés nemigen vonható le. A változatok dallamvilágát sokkal inkább érzékeltetnék az ének-sorok első-utolsó hangpárjai. Hiszen ezek határozzák meg a dallamív-részek végpontjait, mivel köztes hangjaik gyakran „szabadon szárnyalhatnak”, „pien” hangokkal hajlítódhatnak. Sajnos, népdalok esetében ilyesféle dallam-osztályozással még nem találkoztam, pedig sokat segíthetnének a dallam-rokonságok felismerésénél.

A lá-végű páva-dallamaink dallam-íveinél – összességében – leginkább völgy-domb jellegű ereszkedő ív figyelhető meg, némi hullámmozgással díszítve a sorokat. Ez a dallamív igen sajátos. Hasonló a mari és közép-ázsiai daloknál lelhető fel, de azoknál jóval kisebb arányban. Ugyanakkor, a magyar dallamoknál rendkívül ritka domb-völgy ívelés (tápiói változat) pedig

³⁶ Bályok, Bihar vármegye 1905 körül? Szövege megegyezik a Bihari változatával.

³⁷ Zákányfalva, Somogy vármegye, 1903. körül.

³⁸ Szövege megegyezik a Kunsági régies változatával.

³⁹ Régebben a „mari” népcsoport „cseremis” néven volt ismertebb. Ekként is szerepelt a népzenei leírásokban.

⁴⁰ Sipos János: Újabb adatok a kvintváltás eurázsiai elterjedtségéhez. Néprajzi Látóhatár, 1998. év 1-2 szám.

⁴¹ Kadencia = sorzárlat, a sorok utolsó hangjainak magasságai a dal (strófa) utolsó hangjához képest.

a közép-ázsiai népességnél igen gyakori. Ami utalhat a jászok-kunok egykori származási helyére. A hullámosan ereszkedő völgszerű ívelés pedig annyira egyedi, hogy az sajátos magyar dallam-menetnek tekinthető. A Garai és Tápiói változatoknál – a dallam második felében – nem érvényesül a kvint-váltás. Ezért ezen változatok feltehetően más dallamhoz csapódó vers-átvételek, így későbbi „kakukk-tojásként kerülhettek a páva-dallamok közé.”

Lá-végű „pien-hangos” pentaton változatok: számuk jelentősnek tűnhet, de valójában a régi tiszta pentaton-dallamok egyfajta – dallamosabbra díszített – változatai. Ugyanis, esetenként a dallam hangsúlytalan helyeire „pien hangok”⁴², bekerülhetnek. Vagyis, a pentaton dallamsort vendég-hangok is kiegészíthetik. Ez utólagos díszítést-módosulást vagy más népdal-hatást sejtethet, mivel ezen dallamok tiszta pentaton-soros változatban is ismertek. Íme, néhány példa:

2. táblázat: Lá-végű „pien-hangos” pentaton páva-változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszáma =	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatokként)																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat	l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Kórogyi változat	l	l	s	fi	l	l	s	m	r	s	f	m	f	r	di	l	r	r	di	l	s	d	li	l
Gömöri egyszerű változat	l	l	s	m	s	l	l	l	s	m	r	m	r	m	s	f	m	r	m	r	d	l	s	l
Tápiói változat II.	m	m	l	l	l	s	l	s	m	r	m	r	m	l	m	r	r	d	d	r	d	t	l	l
Szegvári változat IV.	f	m	r	r	m	r	d	ta	l	ta	d	l	d	r	ta	ta	d	ta	l	s	fi	s	l	s

Az ilyen változatok száma jelentősnek tűnhet, de valójában a régi tiszta pentaton-dallamok egyfajta – dallamosabbra díszített – változatai. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gyűjtéskor lejegyzett páva-dallam változatok döntő többsége (feltehetően) az előadó által, pien-hangokkal díszített pentaton-változat. Amely, magán viselheti a hangzási hagyományokat és divatot.

Lá-végű „dunántúli” pentaton változatok: a lá-végű dallamok sajátos változata. Manapság már „ritka, mit a fehér holló”. Többségük már A-moll skálájúvá formálódott, a hangszer-adottságok és a hangzás-divat miatt. Ugyanis, a más dallamhoz-hangzáshoz szokott fül számára ezek akár hamisnak is tűnhettek. *Szolmizációs hangzói*: so, -la, -**di** - re - mi - **si**⁴³ - la - (do)’.

3. táblázat: Lá-végű „dunántúli” pentaton dallamok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszáma =	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatokként)																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat	l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Bucsui változat	l	si	m	r	di	m	l	si	m	r	m	di	m	r	di	l	s	di	m	r	di	l	s	l
Dozmati változat	l	l	si	m	m	l	l	l	si	m	r	di	m	m	r	di	l	r	m	m	r	di	s	l
Dunavecsei változat ⁴⁴	l	si	m	m	l	l	si	m	r	r	m	m	r	di	l	l	r	r	di	l	s	s	l	l

Lényegében mindaz jellemző rájuk, amik a lá-végű pentaton páva-dallamokról elmondható. Ilyen „dunántúli pentaton” dallamok leginkább Vas-megye nyugati végein voltak gyűjthetők. De a Kiskunság dunai-mentén, Kalocsai és Tolnai Sárköz vidékén, sem volt ismeretlen az ilyen dallam. Különösen Bátya (Bács-Kiskun megye) volt gazdag ilyen dunántúli dallamokban⁴⁵.

⁴² Pien hang = ilyen hangok a lá-végű (vagy lá-sorú) pentaton sor 2., illetve 6. fokon lehetnek (ti, ta, fa, fi).

⁴³ A si (és di) hang = az eredeti szi-nél (dó-nál) kissé mélyebb, a szó és szi (dó és di) közötti hang.

⁴⁴ Szövege azonos a Surdi alap-változatéval. Helyi legenda szerint még Vikár Béla tanította erre a helyi csárdában muzsikáló cigányokat. 1979-ben a Dunavecsei Platán Vendéglőben még játszották.

⁴⁵ Fehér Anikó: Tézisek a Bátya népzenei monográfiája c. doktori értekezéséhez

Szó-végű pentaton dallam-változatok: a magyar népdaloknál nem túl elterjedt énekek. Az ilyen páva-dallamok többsége hasonló a lá-végű változatokhoz (homorú dallam-ívelés). Ritkábban, az első egy-két soruk a lá-végű hasonmástól eltérően domború dallam-ívelésű. Dallamot lezáró vég-hang: „szó”. *Dallamszerkezet:* a hagyományos, vagyis szintén ereszkedő. *Szolmizációs hangzók:* so, – la, – do – re – mi – so – la. Ilyen sajátos dallamsorok főleg az Alföld közép és peremvidékein, leginkább pásztor-környezetben terjedtek el. De hasonló dallamok ismertek voltak – jóval szórványosabban – Dunántúl déli felén is. Míg, a Mezőség, Gyimes és Moldva vidékén a szó-végű pentaton-dallamok sokkal gyakoribbak. A dallamok jelentős része igencsak hasonló a lá-végű variánsok dallam-menetére, gyakran annak „tekert” (hajlított) változatai.

Ezen változatoknál szintén előfordulhatnak „pien” hangok. Gyakran felfedezhető a tonális és reális kvint-válasz is (a 3. és 4. sorokra vonatkoztatva). Kadenciájuk is szóródó, és nemigen általánosítható. Fontos kiemelni, hogy a szó-végű páva-dallamok egy része, akár egy hasonló lá-végű dallam... „szó-végre” hajlított változatának tűnhet. Íme, néhány változat dallamsora:

4. táblázat: Szó-végű pentaton-változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																								
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat	l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Surdi hajlított változat	l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	s
Bukovinai változat	l	s	s	s	m	r	l	s	s	m	r	d	s	s	s	m	r	d	s	r	d	s	l	s
Szegvári I. változat	l	s	m	m	m	m	m	r	r	r	m	r	r	m	s	s	s	m	r	d	l	d	l	s
Kaposújlaki változat I.	s	l	d	d	r	d	m	s	r	d	l	s	m	s	r	d	l	d	l	s	r	s	s	s
Csenkei változat I.	s	l	r	l	s	r	d	d	m	r	l	l	r	r	m	r	d	l	r	s	d	l	s	s
Izményi változat I.	s	m	r	r	m	r	d	s	l	s	d	l	d	r	l	l	d	r	d	l	s	s	l	s
Izményi változat II.	s	m	r	r	m	r	d	s	l	s	d	l	d	r	l	l	d	r	l	s	d	s	l	s
Tápiói változat III.	m	m	l	l	l	s	l	l	m	r	m	r	m	l	m	r	r	d	d	r	d	s	l	s

Mivel hangterjedelem felmegy egészen a „lá-ig” (vagyis meghaladja a „szó-t”) ezért az ilyen szó-végű pentaton dallamok esetében is működhetne a kétrendszerű kvint-váltás. Vagyis, ilyen esetben a „lá- és szó-végű” dallam-típusok keveredése történt. Ami – a magyaron kívül – szintén csak a mari és csuvas dallamok esetében tapasztalható. A ritkább, kezdeti domború ívelésű páva-dallam hasonlóságokkal viszont szinte csak belső-ázsiai vidékeken találkozhatunk.

A szó-végű pentaton dallamok közül a kisszámú magyar-kvintváltós páva-dal nagyon sajátos. Ugyanis, hasonló kadenciájú (dallam-képletű) és ívelésű dalok más népeknél nem ismertek. Némely szó-végű változat pedig „kakukk-tojásnak” tűnik, mivel esetükben még a tonális kvint-váltás is nehezen felfedezhető (talán csak rejtettnek-elfedettnek, tükröződőnek minősíthető).

Dó-végű pentaton dallam-változatok: ilyen magyar népdalok nem túl elterjedtek, és az efféle páva-dallamok többsége igen hasonló a lá-végű változatokhoz (homorú dallam-ívelés). Vagy, az első két sora attól igencsak eltérő (domború dallam-ívelés). Dallamot lezáró véghang: mindig „dó”. *Dallamszerkezet:* összességében ereszkedő. *Hangterjedelem:* többnyire sext (1-6 hang). *Szolmizációs hangzók:* do – re – mi – so – la – (do’). Néha előfordulhat egy hetedik hang is = a „dó alatti lá”. Dunántúli dó-pentaton változat idáig nem ismert. Íme, néhány dó-szerű példa:

5. táblázat: Dó-végű pentaton-változatok szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Surdi hajlított változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	r	d
Szegvári II. változat		l	s	m	m	m	m	r	r	r	m	r	r	m	s	s	s	m	r	d	m	m	r	d	
Csongrádi változat III.		l	s	m	m	m	m	r	r	r	m	r	r	m	s	s	s	m	m	r	d	d	r	d	
Palóc változat II.		l	s	m	m	s	l	s	m	m	m	d	m	r	d	d	d	r	m	r	d	d	r	d	
Hetesi változat		s	m	r	r	m	r	m	r	d	d	r	d	r	m	s	s	m	r	d	r	m	m	r	d

Ritka, szinte rokonság nélküli változatok. Ugyanis, az ilyen magyar dallam hangterjedelme sokkal kisebb, mint a dó-végű mari, csuvas vagy mongol pentaton dallamoké. Ezért, a magyar páva-dallam vége nem száll „dó-szint” alá”, míg az előbbieket akár több hanggal is mélyebbre szállva (la, – so, – fa, környékére), majd onnan törnek fel a záró „dó-hoz”. Persze, ritka kivétel is előfordulhat, de kérdés: vajon ez tényleg honos változat, vagy az előadó saját hajlítása?

A többi magyar változathoz képest – a kis hang-terjedelem miatt – a kvintváltás már csak „rejtett” lehetett, már ha egyáltalán volt. Ahogy azt egy éles hallású és elméjű kisiskolás találóan megjegyezte: „olyan, mintha a népdalt egy kisóvodás játék-xilofonon akarnánk lepötyögtetni”. Vagyis, amelyik hang „dó” alatt lett volna, azt valamilyen más – hangzásban illeszkedő – „dó” fölötti hanggal pótolnánk.

A kisszámú, dó-végű, pentaton magyar páva-dalok – ahogy a szó-végűek is – nagyon sajátosak. Hasonló kadenciájú (dallam-képletű) és ívelésű pentaton dalok máshol nemigen ismertek.

Mi-végű pentaton dallam-változatok: nem kizárt, hogy több páva-dallam is születhetett. Bár, a szakirodalom többsége szerint: *nincs* mi-pentaton dallamú népdalunk, „sőt még a pentaton fordulatok is ritkák mi-végű dallamainkban”⁴⁶. Vagyis, ha lenne, akkor a dallam *végződése*: „mi”-re mutatna. *Szolmizációs hangzói pedig: mi, – so, – la, – do – re – mi – (so)*.

6. táblázat: Mi-végű pentaton-változatok szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Surdi hajlított változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	l	m
Udvarhelyi változat I.		m	r	d	l	l	r	m	r	d	l	d	l	d	l	s	m	m	l	d	l	s	m	l	m
Udvarhelyi változat II.		m	r	d	l	r	r	m	r	s	l	d	d	r	d	l	s	d	d	r	d	s	l	m	m

Egy példát azért sikerült találni. De ez olyannak hat, mintha egy lá-végű pentaton dallamot két hanggal lejjebb próbálnának eljátszani. Így, csak akkor érezhető a különbség, ha a két dallamot azonos hangmagasságba transzformálnánk. Bár, az ereszkedő dallam-ív itt is érvényesül, viszont a páva-dallamokra jellemző kvint-váltás már csak egyes hangoknál, „nyomokban él”. Nagyon úgy tűnik, hogy itt is egy páva-vers más dallamra történt átültetésével lehet dolguk. De ez is lehetséges, hogy az eredeti, lá-pentaton dallam – román hatásra – „frígskálára átródott”.

⁴⁶ Avasi Béla: Zeneelmélet I. Tankönyvkiadó. Budapest, 1987.

Ha az Udvarhelyi II. változatot 4 hanggal (nagy kvarttal) magasabbra transzponáljuk, akkor érdekes dallamot kapunk. Egy pentaton sort, amelyben a „mi” hang helyett a „fá” hang szerepel.

7. táblázat: Konvertált változat szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Udvarhelyi II. emelt dallam		l	s	f	r	s	s	l	s	d	r	f	f	s	f	r	d	f	f	s	f	d	r	l	l

Ez egy olyan dallam, amelynek skálája: **la, – do – re – fa – so – (la)**. Ami meglepően hasonlít, az ó-kinai udvari pentaton sorra⁴⁷. Ütem soronként kissé le-fel mozgó, összességében enyhén ereszkedő, strófa végén erőteljes letöréssel. Mint egy régi, hangzatos verselés.

Hathang-sorú (hexachord) dallam-változatok: páva-dalok között az ilyen változatú dallam nehezen fellelhető. Azért is, mert igen ritka a régi magyar dallamoknál az ilyen hangsor. **Szolmizációs skála-hangzói: do – re – mi – fa – so – la – (do)**. Természetesen ez is létezhet „la-, vagy egyéb” végű dallam-skálával is. Íme, egy példa, amelynek dallam-szerkezete és dallam-íve is a szokványos páva-dallamokéhoz hasonlatos.

A hat-hangúság esetenként lehet látszólagos is. Például, ha csak egy (*fi*) pien-hangos pentaton hangsor adja a dallamot. De ilyenkor a *fi* hangzás mindig hangsúlytalan és kiváltható.

8. táblázat: Hathangú változatok szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Moholi változat		r	m	r	d	r	d	r	d	l	s	l	f	l	s	f	r	d	f	l	s	f	d	r	r

Ugyanakkor, ez a példa „szolgálhat meglepetéssel”. Első látásra ré-hexachord dallamnak tűnik, erre utal a gyűjtés kori kottázása is. De ha a dallamot egy kvittel megemeljük, meglepődünk.

9. táblázat: Hathangú változat konvertált összehasonlítása.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Moholi emelt dallam		l	f	l	s	l	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	m	r	d	s	l	l

Ugyanis, az így kapott dallam, egy pien (ti) hanggal bővített la-pentatonná változott. Amely, szinte csak alig különbözik a klasszikus Surdi alap-változat dallamától. Vagyis, érdemes lehet a gyűjtések egyes lekottázott dallamait alaposabban „górcső alá venni”.

Héhang-sorú dallam-változatok: ezek – többnyire – látszólag hétfokú skálára épülő dallamok. Látszólag, mivel gyakran nem is hétfokú skála adja a dallamot. Hanem, „pien” (vendég) hangokkal gazdagított pentaton hangsor. Ami által az eredetileg pentaton dallam „hétfokúvá formálódhatott”, helyileg divatos vagy jövevény hatásokhoz igazodva, díszítéssel-hajlításokkal vagy improvizációkkal. Hogy – adott esetben – hétfokúságtól vagy vendég-hangos pentatóniáról van szó, az a dallamot alkotó hangok skálába rendezésével és hangzásával dönthető el.

⁴⁷ f-g-a-c-d = kung-csang-kio-cse-ju. Ahol az f-hang = valójában az „f” és „fisz” közötti hang.

Pien-hangok „vendégeskedésére” utal, ha a skála egymást melletti és egymást kizáró hangokat egyaránt tartalmazna. Például: ... s-l-ta-ti-d.. vagy ... r-m-fa-fi-s. Hasonlóan „pien” hangokra utal az a jelenség, ha egy strófán belül a dallam különböző soraiban eltérő hangok jelentkeznek. Például: az egyik sorban *fa* vagy *ta* hang, míg a másikban már *fi* vagy *ti* hang. Viszont, nagy valószínűséggel 7 fokú dallamra utal, ha az összes strófa alapján felállított hangsor: egyértelmű hétfokú diatonikus hangsort eredményez. De még ilyen esetben jogos lehet a kétely, ha vendég-hangok mindig csak hangsúlytalan dallam-helyeken, vagy átkötő hajlításoknál jelentkeznek.

A héthang-sorú páva-dallamok eredetileg ritkák, újabban gyakoriak. Többségük igen hasonló a lá-végű változatokhoz. Vagyis, ereszkedő dallam-vonalú, ütem-részekben belül kisebb homorú vagy domború díszítésekkel. Előfordul, hogy első egy-két soruk – egyes szó-végű változathoz hasonlóan – domború dallam-ívelésű. *Dallamszerkezet*: összességében ereszkedő. *Dallamot lezáró véghang*: többnyire „szó”, ritkábban „dó”. Ugyanakkor az is gyakori, hogy a régi, lá-pentaton dallamokat – pien-hangokkal kiegészítve – „héthangúvá díszítik”.

Héthang-sorú változatok leginkább szláv hatású vidékekről ismertek. Ugyanez elmondható a kezdeti domború ívelésű dallam-variánsokról is. Egyes változatok dallama... pien-hangokkal „felturbózott” pentatonnak tűnhet. Másoknál inkább egy idegen-átvett és hétfokú dallamnak.

Hangterjedelem: többnyire decima (1-10 hang). *Szolmizációs hangzók*: so, – la, – ti,(ta,) – do – re – mi – fa (fi) – so – la – ti (ta). Esetenként kiterjedhetnek lefelé akár a „fa,”-ig. Mivel a hangzó-sor kiterjedése felfelé nem érti el a felső „do’-t”, ezért vélelmezhető, hogy a szó-végű pentaton-dallamok adhatták az alapot. Íme, néhány érdekes példa:

10. táblázat: Héthang-sorú dallam-változatok szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l
Kaposújlaki változat II.		s,	l,	t,	d	r	d	f	s	r	d	ta	f,	f	s	r	d	t,	d	t,	s,	f,	t,	l,	s,
Nagykárolyi változat		s,	l,	t,	d	m	r	s,	l,	t,	d	m	r	m	r	d	t,	l,	s,	s	f	s	m	r	d
Szegvári változat IV.		f	m	r	r	m	r	d	ta,	l,	ta,	d	l,	d	r	ta,	ta,	d	ta,	l,	s,	fi,	s,	l,	s,
Borzovai rövid változat		l	l	s	m	l	l	t	l	s	m	r	m	s	l	s	f	m	d	m	r	d	l,	s,	l,
Szegvári változat III.		ta	s	m	m	m	m	m	r	r	r	m	r	r	m	f	f	f	m	r	d	t,	d	r	d

11. táblázat: Héthang-sorú ismétlős dallam-változatok szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																								
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l	s	d	r	d	l	s	d	l	
Csenkei ismétlős változat		s,	l,	t,	l,	s,	r,	t,	d	m	r	l,	l,	r	r	m	r	d	t	r,	s,	t,	l,	s,	s,	
3-4. sor ismétlése														r	r	m	r	d	t	r,	s,	t,	l,	s,	s,	
Hárskúti változat		l	l	s	m	s	l	t	l	s	m	r	m	s	l	s	f	m	r	m	r	d	l,	s	l,	
2 és 4. vers-sor ismétlése								m	f	s	m	l	m								l,	t,	d	l,	r	l,
Borzovai hosszú változat		l	l	s	m	l	l	t	l	s	m	r	m	s	l	s	f	m	d	m	r	d	l,	s,	l,	
2. és 4. sor-ismétlés								m	fi	s	m	l	m								l,	t	d	l,	r	l,

Ezek többsége valószínűleg „kakukktójás”, hasonló dallamú változat. Erre utal az emelkedő majd lejtmeneti ívelés, valamint a második részben szokásos és kézzel fogható kvint-váltás elmaradása. Esetenként az ereszkedő dallam-menet hiánya is. Ahol pedig a dal kezdősora alacsonyabb fekvésű, mint a végsora: igencsak műdal-szerűségre, vagy szlávós hatásra utal. Feltehetően olyan változatok lehetnek, ahol a magyaros páva-szöveg átültetődött egy – a páva-dallamtól idegen – „nem eredeti magyar-népies” hangzásra.

Rejtett dallamok

Belátható, hogy az eddig bemutatott hasonló dallam-változatok némileg eltérőek. Ugyanakkor, megfigyelhető bizonyos dallam-menet gyakoriság. Ami, utalhat egy ősi-ismert dallam-sorra. Amely egykor... talán nem is népdalt, hanem rituális éneket díszíthetett. Egy olyan egyszerű változatra, amely akár egy viszonylag egyszerű (néhány lyukú vagy húros) hangszeren is könnyen lejátszható, gond nélkül megjegyezhető és énekelhető.

Legtöbb népzenei szakirodalom e ponton befejezi a vizsgálatot. Ami érthető, hiszen a tények ennyit mutatnak. Ugyanakkor, egy laikus talán olyannal is megpróbálkozhat, ami talán túlmegy a szokásos szakmai elvárásokon, módszereken. Például, megpróbálja a feltárt sajátosságok alapján kikövetkeztetni, hogy milyen lehet az eredeti ősi dallam – ha volt ilyen egyáltalán.

Az eddigiekben leírtak vélelmezhető, hogy a páva-dallamok „gerincét” képező alap-dallam:

- lá-végű pentaton hangsorból felépülhetett fel;
- feltehetően nem tartalmazott pien-hangokat;
- a dal minden strófáját 4 sor alkothatta;
- verselése 4 soros, soronként 6 szótagú lehetett;
- összességében az ereszkedő dallam-menet jellemezhetette;
- a 3-4 sor dallama egy kvinttel mélyebben ismétli az 1-2 sort;
- a dallam másod felének kvint-váltása tonális vagy reális.

Statisztikailag vizsgálva a különböző dallam-változatok hangkészletét és szolmizációs ívelését, érdekes következtetésekre juthatunk. A rendelkezésre álló dallam-leírások alapján több olyan dallam-minta is „rekonstruálható”, amely a fenti kritériumoknak megfelel. Statisztikai módszerekkel pedig feltárható a dallam-változatok gyakori sajátosságai és általános jellemzői.

Alapvető dallamív: a strófa teljes dallam-menetét jól érzékelteti. A szomszédos (n-1, n, n+1) dallam-hangok súlyozott átlaga alapján kialakított „közép-érték dallamív” igen tanulságos. Jól érzékeli a páva-dallamok jellegzetes, ősi „ereszkedő menetet”. Figyelemre méltó a 3. sorvégi enyhe kiemelkedés, ami mintegy előkészíti-hangsúlyozza a 4. záró-sor dallamának indulását. A dallamíven egyértelműen érzékelhető a 3. sor tonális és a 4. sor reális kvint-váltója.

Lüktető dallamív: talán a legegyszerűbb és leginkább kifejező alap-dallam. Jól érzékelteti a dallam lényegét, leválasztva a felesleges díszítésektől. Egyszerűségénél fogva, akár a legtöbb lá-pentaton páva-dallam citerás vagy dudás kísérő dallama is lehetne. Egy olyan dallam-minta, amiben látványosan érvényesül a pentatónia és a kvintváltás (a 3-4. sorban). Ez a dallam megegyezik a kunsági régies változattal. Valamint, más hasonló régies dallamok kíséretével.

Hullámzó dallamív: változékony-gördülékeny dallam, kettős hangok nélkül. Amely, akár egy lá-pentaton páva-dallam éneklő, vagy dudás-furulyás szóló dallama is lehetne. Ez ily olyan dallam-minta, amelyben tökéletesen érvényesül a pentatónia és a kvint-váltás (a második fél-strófában). Ilyen dallamú „páva-változat” gyűjtéséről nem sikerült adatot fellelni. Leginkább, talán a Csanádi és Berettyói rövid változatnál érzékelhető hasonló hullámzás.

Átlagos dallamív: a bemutatott lá-pentaton változatú páva-dalok hangjaiból kiszámított átlaghang alkotta dallamív. Olyan, amelyik leginkább jellemző az előbbi dallamok többségére. Jól érzékelteti az ereszkedő jelleget, de rámutat a kvint-váltások gyakori elnagyoltságára. Első fele inkább a csíki és zákányi, a vége felé jobbra a tápiói változat hangulatát adja. Összességében ennek megfelelő dallamú „páva-változatot” gyűjtésből nem sikerült fellelni.

Korrigált dallamív: „kakukktojások nélküli”, vagyis csak az ereszkedő és kvint-váltó dallam-változatok alapján számított dallamív. Amely, a régi változatú dallamokra meghatározott feltételek figyelembe vételével készült. Hasonlóan, mint az átlagos dallamív. Vagyis, csak ezen változatok hangkészleteinek számtani átlaga (várható értéke) alapján. Az így szűkített hangkészlet szórása kisebb (az általános dallamívnél figyelembe vett hang-készletéhez képest), ami segítséget nyújthat egy esetleges „ősi alap-dallam behatárolásához”.

Harmonikus dallamív: az előzőekben ismertetett lá-végű pentaton dallamok hangjainak harmonikus átlaga alapján számított dallam. Szintén megfigyelhető az összességében ereszkedő hanglejtés. A sorokon belüli hullámzás az első két sorban kevésbé kifejező. A dallam második felében (3-4. sorában) szokásos kvint-váltásos ismétlés már csak korlátozottan érvényesül (nem reális, hanem tonális). Ilyen dallamú „páva-változat” gyűjtéséről sem sikerült adatot fellelni. A dallam leginkább a Szentlászlói változat hangulatát idézi.

Finomított dallamív: a harmonikus dallamív módszerével készült, de a „kakukktojások nélküli” (csak a kvint-váltásnak és ereszkedésnek megfelelő) dallam-változatok alapján számított dallamív. Az így generált dallamív jobban kiemelheti az „eredeti” alap-dallam sajátosságait. Érdekes, hogy ez a dallamív igencsak hasonló a korrigált dallamívhez. Ennek ellenére ilyen dallamívű változatra eddig még nem sikerült rálelni (pedig dallama igencsak megnyerő).

Súlyozott dallamív: a dallam-változatok hangjainak négyzetes közép-módszerrel meghatározott számított dallamív. Az első fele a Szegedi, Bányoki és Gyimesi rövid változathoz hasonló. Míg a második fele már kiegyenlítettebb-csillapítottabb, mint a példaként hozott változatok.

Könnyített dallamív: „kakukktojások nélkül” számított, négyzetes közép-módszerrel számított dallamív. Szinte megegyezik a korrigált és finomított dallamívvvel. Ami azt sejtetheti, hogy a hasonló kvint-váltó dallamok „egy töről fakadhatnak”, hasonlóságuk igen érzékletes.

Gyakori dallamív: az előzőekben ismertetett lá-végű pentaton dallamok hangjainak módusza alapján előidézett dallam. Itt is megfigyelhető – egészre vonatkozóan – az ereszkedő dallam, viszont a sorokon belüli hullámzás már erőteljesebb. A strófa második felében a kvintváltás szintén csak részleges pontosságú (tonális). Első dallam-negyede visszaköszön a Gyimesi rövid, Zákányi és Kunsági régies változat első sorában. Leginkább a Csanádi és Berettyói változathoz hasonlatos, de más dallamok szeleteit is jó közelítéssel felidézi.

Központi dallamív: a lá-pentaton változatok hangkészletének középső elemeiből összeállított dallam. Amelyik, egyfajta kiegyensúlyozott dallamívet alkot a páva-dalok leggyakoribb közös hangjaiból. Egy olyan dallam, amely egyik bemutatott változattal sem azonos, de mégis, a legtöbbjének dallamát, pontosabban annak hangulati érzetét tükrözi.

Dallamív-minták összehasonlítása: az előbbi, logikai és matematikai „módon” generált – páva-dallamok = virtuális dallamok. Olyanok, amelyek népdal-változatai csak részben ismertek. Ugyanakkor, ezek a dallamok elég pontosan kifejezhetik az ősidőkből „átszűrődő” dallam sajátosságait, hangulatát. Sőt, némelyik akár egy újabb népdal-változat alapja is lehetne.

12. táblázat: Felidézett-következtetett dallam-minták szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Surdi alap-változat		l	s	m	r	r	s	l	s	m	r	m	d	m	r	d	l,	s,	d	r	d	l,	s,	d	l,
Alapvető dallamív		l	s	m	m	s	s	s	m	m	r	r	r	r	r	d	d	d	r	d	d	l,	l,	l,	l,
Lüktető dallamív		l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	m	r	r	l,	l,	r	r	d	d	s,	s,	l,	l,
Hullámzó dallamív		l	s	m	r	m	s	l	s	m	r	s	m	r	d	l,	s,	l,	d	r	d	l,	s,	d	l,
Átlagos dallamív		l	s	m	m	s	s	s	m	m	r	m	r	r	r	d	d	d	r	r	d	l,	l,	l,	l,
Korrigált dallamív		l	l	m	m	s	l	s	m	m	r	m	r	m	r	d	l,	d	d	d	d	l,	l,	l,	l,
Harmonikus dallamív		l	s	m	m	s	s	s	m	r	r	m	r	r	r	d	l,	l,	d	d	d	l,	s,	l,	l,
Finomított dallamív		l	l	m	m	s	l	s	m	r	r	m	r	r	r	l,	l,	l,	d	d	d	l,	s,	l,	l,
Súlyozott dallamív		l	l	m	m	s	s	s	m	m	r	m	r	m	r	r	d	r	r	r	d	d	l,	l,	l,
Könnyített dallamív		l	l	m	m	s	l	s	m	m	r	m	r	m	r	d	l,	d	r	r	d	d	l,	l,	l,
Gyakori dallamív		l	s	m	m	l	l	s	m	m	r	m	d	m	r	d	l,	r	r	d	d	l,	s,	l,	l,
Központi dallamív		l	s	m	m	l	s	s	m	r	r	m	r	r	r	d	l,	d	r	r	d	l,	s,	l,	l,

Ezek alapján már annyi bizonyos, hogy a Surdi változat távol állhat az átlagos dallam-ívtől.

Dallam-tartomány: a bemutatott dallamok változatosságának igen szemléletes kifejezése és megjelenítése. Jól érzékelteti azt a lá-végű pentaton-hangsávot, amelyen belül a dallam-változatok elhelyezkednek. Rámutatva a lehetséges egyéb változatok valószínűsíthető helyére.

13. táblázat: A bemutatott páva-dallamok hang-tartománya.

Hangok = l	l	l	l		l	l	l																	
s	s	s		s	s	s	s								s	s	s							
m			m	m		m	m	m	m		m	m	m	m				m	m			m		
r			r	r			r	r	r		r	r	r					r	r	r			r	
d								d		d		d	d	d	d			d	d			d		
l,															l,				l,	l,	l,	l,	l,	l,
s,															s,		s,	s,			s,	s,	s,	
Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Max. magasság	1	1	1	s	l	l	l	s	m	r	m	m	m	m	s	s	s	m	m	r	m	r	d	l,
Min. magasság	s	s	m	r	r	m	m	r	r	d	m	d	r	d	s,	l,	s,	s,	d	l,	s,	s,	s,	l,
Hang-tartomány	2	2	3	3	4	3	3	3	2	2	1	3	2	3	6	5	6	5	3	3	5	4	3	1

Megjegyzés: sötétebb sávval kiemelve az átlagos dallamívet.

A dallam-változatok hangtartománya arra utal, hogy a bemutatott páva-dalok strófájának első felében a dallamok eléggé hasonlóak, és a dallam-ívük sem tér el jelentősen. A strófák második felében már jelentős eltérések lehetnek a „kakukktojások” miatt. Ugyanakkor érzékeltetik, hogy a negyed- és fél-részek vége felé a dallamok igyekeznek egy adott pontba közeledni.

Valószínű dallam-ív: amely lényegében hangkészlet-kísérlet. Egyfajta logikai-matematikai „okoskodás” arról, hogy „ha lenne, akkor hol is lehetne” a feltételezett ősi alap-dallam.

14. táblázat: A „valószínű-eredeti” páva-dallamok hang-tartománya.

Hangok = l	l	l	l		l	l	l	l																
s					s	s		s		s	s													
m		m		m			m						m			m		m			m			
r			r	r			r	r	r	r	r	r		r			r	r	r					
d									d							d	d			d			d	
l,													l,		l,			l,					l,	
s,														s,	s,				s,	s,	s,	s,		
Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Átlag + szórás	l	l	l	m	l	l	l	l	s	r	s	s	r	m	r	l,	m	r	r	m	d	s,	d	l,
Átlag – szórás	l	m	r	r	s	s	m	r	r	d	r	r	r	l,	s,	s,	d	d	l,	s,	s,	s,	s,	l,
Hang-tartomány	1	3	4	2	3	2	3	4	3	2	3	3	3	3	4	2	3	2	3	5	3	1	3	1

Megjegyzés: vastag betűvel jelölve a korrigált hangtartomány felső és alsó határát.

Természetesen nem várhatunk el valós-hiteles eredményt, mivel csak kevés számú dallamvariáns áll rendelkezésünkre. Valamint, halvány sejtelmünk sincs arról, hogy valójában milyen dallam-változatok „rejtőzködnek még előlünk”, vagy melyek tűntek-felejtődtek el véglegesen. Sőt, nem tudhatjuk, hogy mely változatokat milyen gyakoriság (ismertség, elterjedtség vagy népszerűség) jellemezhet. Ennek ellenére nem árthat egy próba, ilyen egyszerű módszerekkel.

Alakítsuk számításainkat a korrigált dallamívhez. Vagyis, ne vegyük figyelembe a zavaró „kakuktktojásokat”. Azokat a dallamokat, amelyek nem felelnek meg a dallam-ereszkedési és kvint-váltási elvárásoknak. Ekkor, az átlagos dallamív kissé megváltozik és a rendelkezésre álló hangkészleteken belüli hang-szórás is csökken. Az így számított „valószínű dallamkészlet” hang-tartománya talán közelíthet az ősi dallamhoz. És, ki is rajzolódik egy dallamképsor.

15. táblázat: A „valószínű-eredeti” páva-dallamok korrigált hang-tartománya.

Hangok = l	l	l			l	l	l																	
s		s	s		s	s	s	s																
m			m	m	m			m	m		m	m												
r				r				r	r		r	r	r	r			r	r	r					
d										d					d		d	d	d	d	d			d
l,															l,	l,	l			l,	l,		l,	l,
s,																					s,	s,		
Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Korrigált + szórás	l	l	s	m	l	l	l	s	m	r	m	m	r	r	r	d	r	r	r	d	d	s,	d	l,
Korrigált – szórás	l	s	m	r	m	s	s	m	r	d	m	m	r	r	l,	l,	l,	d	d	l,	s,	s,	l,	l,
Hang-tartomány	1	2	2	2	3	2	2	2	2	2	1	2	1	1	3	1	3	2	2	2	3	1	2	1

Megjegyzés: vastag betűvel jelölve a korrigált hangtartomány felső és alsó határát.

Mivel „kakuktktojás nélküli” dallamok igencsak hasonlatosak ezért a számított dallamív eléggé összefogott, és a hangkészlet szórása is viszonylag csekély. Ami, a későbbiekben lehetőséget ad a valószínű dallamívek vizsgálatára, jellegzetes kvint-váltások leképezésére és a „tűzrakó” típusú hasonló dallamokkal való összevetésre is.

„Tűzrakó” dallamsor

E csoportba sorolhatók a közismert „Megrakják a tüzet...” motívumokra és sajátos dallamukra épülő népdalok. Amelyek, gyakran szembeötlő hasonlóságot mutatnak az előbbieken ismertetett „Páva” dallamsorokkal. *Besorolásuk szerint:* szintén régi stílusú, moll-pentaton dallamú népdal-csoport. *Fő sajátosságuk:* a szintén kvintváltó-ereszkedő dallamsor. *Verselésük szótagszáma:* 6-6-6-6. Népszerűségükre jellemző, hogy gyakran más témájú népköltések verseit is e dallamokhoz igazították.

Tűzrakó-dallamok jellemző dallam- és ütemesorai

E dallamok variánsainak dallam- és ütemesora igencsak hasonló. Egy fő változat ismert, amelyet helyenként-szokásonként díszítésekkel és hajlításokkal csinosítottak, a megváltozott szótaghosszhoz igazítottak. Hasonlósága a páva-dallamnál már bemutatott második ütem-változatához letagadhatatlan. Előadására itt is jellemző az oldott, kötetlen tempó (rubato).

Tűzrakó alap-változat: e népdal-család leismertebb képviselője: a Péczeli Attila által még (1933-ban) gyűjtött Sándorfalvai-ének. Ennek ütemesora igen jó viszonyítási alap a különböző változatok dallam- és ütemesorainak vizsgálatához, összehasonlításához. Íme:

Megrakják a tüzet...

Rubato ♩ = cca 48

Alap-dallamok hangneme: a „megrakták” dallamok alapíve – a páva-daloknál már leírt módon (díszítések, hajlítások nélkül) – hangsoruk alapján csoportba rendezhetők. Legjellemzőbb a „lá-sor” (moll-pentaton). Ritkább a „szó-végű” (mixolid pentaton), Néha, de előfordul olyan előadásmód is, amikor a „lá-végű” páva-dallam végét – lezárásként, a helyi szokásra – „szó-hangra hajlítják.” Ugyanakkor, kifejezetten (bizonyíthatóan) szó-végű pentaton változattal nem sikerült találkozni. A dó és mi végű pentaton dallamok igen ritkák lehetnek, mert ezek fellelése is gondot okozott. Előfordul, hogy a szokásos ereszkedő dallamívbe kupolás (emelkedő, majd ereszkedő) ívelést is „beleillesztettek”. De az ilyen dallam-eltérések oka, rendszerint egy másik népdal dallam-részének átvétele.

Találkozhatunk olyan „megrakták” dallamokkal is, amelyek a hétfokú skála hangjai szerinti dallamra épülnek. De ezek alaposabb vizsgálata gyakran arra utal, hogy ezek = akár pien (vendég) hangokkal gazdagított, régi pentaton változatok is lehetnek. Ezekre szintén jellemző a szótag-hosszhoz igazodó ütemezés és a ballada-szerű előadásmód. Esetükben különösen gyakoriak lehetnek a divatos helyi és jövevény hatások, díszítések-hajlítások, improvizációk.

Alap-dallamok ívelése: a „megrakták” dallamok esetében szinte ugyanaz leírható, mint a páva-dallamoknál már kifejtésre került. Itt is jellemző a pentaton hangok egyenrangú kezelése, a kvint-váltóan ereszkedő ívelés. Közel négy-kvartos lépésekkel, úgymint: |l-m | s-r | r-l, | d-s, ||. Többségüknél megfigyelhető soronkénti lüktetés: | l-m-l | s-r-m | r-l,-r | d-s,-l, ||. A dallamban a kvintváltások (tonálisak és reálisak) is jól kivehetők. Néhány – ezektől is eltérő – változat pedig inkább tekinthető más nép- vagy műdallamra ültetett „páva-verselésnek”.

Tűzrakó dalok szöveg-változatai

A dallamok szöveg-változatai – a páva-dalokhoz hasonlóan – szintén eltérőek lehetnek, itt is gyakori az idegen-átvett szöveg-variáns. Mivel az ismert dallamaik igen hasonlóak, ezért részletes bemutatásuk nem szükséges. Elegendő csak annyit mutatni a verselésekből, amennyi éppen elég a szerkezetük megvilágításához, sajátosságuk érzékeltetéséhez. Leggyakoribb rímképletük: ABCB, az ettől eltérő variánsok igen ritkák. Az egy éneken belüli rímképlet-változás általában idegen (más tájegység vagy népcsoport, másik dal) szöveg-változatának átvételére utal. Íme, néhány szöveg-változat, amely érzékelteti a változatosságukat.

Sándorfalvai változat⁴⁸

Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik. || Nincs az a szerelem, || Aki el nem múlik. ||
Rakd meg, babám, rakd meg, || Lobogó tüzedet. || Hadd melegítsem || Gyöngé kezeimet. ||
Szól a kakukkmadár, || Talán megvirrad már. || Isten veled, rózsám, | Magad maradsz immár. ||
Szerelem, szerelem, || Átkozott gyötrelem. || Mért nem virágoztál, || Minden falevelen. ||
Minden fa tetején, || Cédrusfa levelén, || Hogy szakasztott volna || Minden szegénylegény. ||
Lám én szakasztottam, || El is hervasztottam, || Szelíd galamb helyett || Vadgalambot fogtam. ||

Csíki változat⁴⁹

Megrakják a tüzet, | Mégis elaluszik, || Nincs az a szerelem, || Ami el nem múlik. ||
Rakd meg, pajtás, rakd meg, || Hogy ne aludjon el, || Hogy akit szerettem, || Sohase hagyjon el. ||

Csongrádi régi változat⁵⁰

Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik. || Nincs az a szerelem, || Aki el nem múlik. ||
Rakd meg, babám, rakd meg, || Lobogó tüzedet. || Hadd melegítsem || Gyöngé kezeimet. ||
Szerelem, szerelem, || Átkozott gyötrelem. || Mért nem virágoztál, || Minden falevelen. ||

Bihari változat⁵¹

Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik. || Nincsen az' szerelem, || Ami el nem múlik. ||
Rakjad, babán, rakjad, || Lobogó tüzedet ||Hogy felmelegítsem, || Fáradt kezeimet. ||
Szerelem, örömem, || Miért virágoztál? || Siralom, gyötrelem || 'Miért elhervadtál. ||

Zalai változat⁵²

Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik. || Nincs az a szerelem, || Ami el nem múlik. ||
Rakd meg babám, rakd meg, || Lobogó tüzedet! || Hadd melegítsem meg, || Fázó kezeimet. ||
Szól a kakukkmadár, || Meg is virradott már. || Isten veled, rózsám, | Magad maradsz immár. ||

Kunsági változat⁵³

Meggyújtám a tüzet, || Mégis kialudék. || Nincsen oly' szerelem, | Amely el nem múlék. ||
Szítsad rózsám, szítsad, || Kihunyó tüzedet. || Hogy fel melegítse, || Kihűlő szívemet. ||

Palóc archaikus változat⁵⁴

Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik, || Nincs az a szerelem, || Aki el nem múlik. ||
Rakjuk csak legények, || Hogy el ne aludjon. || Legény s' leány azon, || Együtt átugorjon. ||

⁴⁸ Sándorfalva, Csongrád vármegye, 1933.

⁴⁹ Gyimes-Felső-Lok, Hargita megye, 1958 körül.

⁵⁰ Sándorfalvai változat rövidebb énekkel, és pien-hang nélküli pentaton dallammal.

⁵¹ Feltehetően Nagyszalonta-környéki. 1916-18 körül. Hasonló ismert volt Szabolcs-Szatmár megyében, 1973.

⁵² Kiskomárom vagy Csapi, Zala-megye, 1925?

⁵³ Büge-tanya, Szabadszállás. Bács-Kiskun megye, 1979.

⁵⁴ Mátranovák, Nógrád megye, 1982.

Baranyai változat⁵⁵

Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik, || Nincs az a szerelem, || Aki el nem múlik. ||
Rakd meg, babám, rakd meg,|| Hadd melegedjem meg,|| Gyöngye két karomat|| Hadd melegítsem meg!||
Gyöngye lábam fázik, || Köpönyegem ázik, || Piros pejparipám || Kert alatt bánkódik. ||

Göcseji regös változat⁵⁶

Megrakják a tüzet, || De majd kialuszik. || Hiába élesztik, || Úgyis kialuszik. ||
Rakjátok a tüzet, || Nehogy kialudjon. || Lángoló szerelem, || El ne kornyadozjon. ||

Bátyai változat⁵⁷

Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik, || Miként az szerelem, || Az is kialuszik. ||
Rakjad, babám, rakjad, || Nehogy elaludják.|| Szerelmünk szép tüze, || Nehogy kialudjék. ||

Tűzrakó-dallam „arass, rózsám...” verseléssel

A bemutatott vers-részletek jól érzékeltetik a hasonló szövegezésű és értelmű „tűzrakó” dallam-versek változatosságát, sokrétűségét. Megfigyelhető, hogy a verselések általában hasonlóak, de részleteiben igencsak eltérőek lehetnek. Sor-részek felcserélődhetnek, kifejezések rokon-értelműre változhattak, vers-részletei kiegészülhetnek. A helyi népdal-változatot a máshonnan betelepültek módosíthatták (vagy a sajátjukét igazították-keverték a helyivel). Íme, egy csokor a tűzrakó-dallamra „rakódott” másféle szövegezésű változatokból:

Hosszúhetényi változat⁵⁸

Arass, rózsám, arass, || Megadom a garast. || Ha én meg nem adom, || Megadja galambom. ||
Arattam, arattam. || Kévét is kötöttem. || Rózsámnak tarlóján || Meg is betegedtem. ||

Tápéi változat⁵⁹

Arass, rózsám arass, || Megadom a garast, || Ha én meg nem adom,|| Megadja galambom.||
Zöld uborka szára || Fölfutott a fára, || Az én rózsám árva, || Én leszek a párja. ||

Kunadacsi változat⁶⁰

Arass babám, arass! Elgurult a garas! || Ha meg nem találom, || Megadja galambom. ||
Arattam, arattam, || De garast nem kaptam. || Elhagylak, én téged || Más arasson néked!||

Karádi csúfoló változat⁶¹

Arattam, arattam. || Kévét is kötöttem. || Babámék tarlóján || Meg is betegedtem. ||
Arattam, arattam, || Kilenc kéve nádat, || Kien megégettük || Babám, az anyádat.||

Kötcsei változat⁶²

Arass, leány, arass, || Gurul már a garast. || Ha legény nem adja, || Megadja az apja. ||
Markot a kötélnek, || Csókot a kötőnek, || De milyen kötőnek. || Fiatal legénynek. ||

⁵⁵ Mohács, Baranya megye 1950.

⁵⁶ Göcsej vagy Hetes, Zala vármegye 1907 körül?

⁵⁷ Bács-Kiskun megye 1960. körül? Ez a változat ismert volt Dunavécsén is az 1970-es években.

⁵⁸ Hosszúhetény, Baranya vármegye, 1935.

⁵⁹ Tápé, Csongrád megye, 1980-as években.

⁶⁰ Kunadacs, Bács-Kiskun megye 1980 vagy 1981. Énekelve a kunsági változat dallamára.

⁶¹ Karád, Somogy vármegye, 1934. körül.

⁶² Kötcse, Somogy vármegye, 1900. körül?

Nyitrai változat⁶³

Arass, rózsám arass, || Megadom a garast, || Ha j'én meg nem adom, || Megadja galambom. ||
Arattam arattam || Kévét is kötöttem, || A babám tallóján || Meg is betegedtem. ||
Fölmegeyek a hegyre, || Lenézek a völgybe, || Ott látom a babám || Másnak az ölébe. ||
Nem mertem szólani, || Szívét szomorítani, || Szívét a szíventől || Elidegeníteni. ||

Verőcei változat⁶⁴

Arass, rózsám, arass, || Megadom a garast. || Ha én meg nem adom, || Megadja galambom. ||
Hat nap van egy hétbe, || Hetedik vasárnap. || Bárcsak, kedves rózsám, || Egyszer láthatnálak!!

Idegen dallamú „arass, rózsám...” verselések

A „Arass” szövegezés a tűzrakó dallamra illesztése egyértelmű átvételnek tűnik. Ugyanis, a Kárpát-medence alsó felében a pentaton-kvintváltó dallam viszi a szöveget. Míg a felső felében, az ugyanilyen (ilyenszerű) versekhez teljesen más dallam kapcsolódik. Amely: nem ereszkedő, nem kvintváltó és nem is pentaton. Íme, néhány példa az idegen dallamú verselésekre:

Diósjenői változat⁶⁵

Arass, rózsám, arass, || Megadom a garast, || Ha garast nem adok, || Egypár csókot adok. ||
Arattam eleget, || Kévét is kötöttem. || Galambom fakóján || Meg is betegedtem. ||

Bédi változat⁶⁶

Arass babám, arass, || Mëgadom a garast. || Ha én mëg nëm adom, || Mëgadja galambom. ||
Arattam, arattam, || Kévébe kötöttem. || A babám tarlóján || Mëg is betegëdtem. ||

Koloni változat⁶⁷

Arass, rózsám, arass, || Megadom a garast, || Ha én meg nem adom, || Megadja galambom. ||
Arattam, arattam, || Kivít is kötöttem. || A babám tallóján || Meg is betegedtem. ||

Balonyi változat⁶⁸

Arass babám arass, || Megadom a garast. || Kárél hátuljába, || Falu hosszadjába. ||
Arattam, arattam, || Kévét is kötöttem. || Szeretóm tarlóján, || Meg is betegedtem. ||

Gimesi változat⁶⁹

Arass, rózsám, arass, || Megadom a garast. || Nem kell nekem garas, || Csak te, rózsám, arass. ||
Arattam, arattam, || Kévét is kötöttem. || A babám tallóján || Meg is betegedem. ||

⁶³ Gimes, Kolon vagy Nyitra, Zobor-vidék, 1937. Ismert ugyanilyen szöveggel, boltíves dallammal, A-mólban.

⁶⁴ Rétfalu vagy Szentlászló, Szlavónia, 1960 körül. Ismert 3-4 sorban „ihajla” beillesztett változatban is.

⁶⁵ Diósjenő, Nógrád vármegye 1906.

⁶⁶ Béd, Nyitrai kerület. 1958 körül?

⁶⁷ Kolon, Nyitrai kerület. 1956.

⁶⁸ Balony, Nagyszombati kerület 1998.

⁶⁹ Gimes, Nyitrai kerület, 1958.

16. táblázat: „Arass” dal-változatok közötti sajátos, területi eltérések.

Hangok sorszáma =	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Déli (Somogyi) változat	l	s	m	r	l	l	s	m	r	d	s	m	r	d	l, s,	r	r	r	d	l,	s,	l,	l,	
Déli (Baranyai) változat	l	l	m	m	l	l	s	l	m	r	m	m	r	r	l, l,	r	r	d	m	l,	s,	l,	l,	
Déli (Verőcei) változat	l	l	m	m	l	l	s	l	m	r	m	m	r	r	l, l,	r	r	d	r	l,	s,	l,	l,	
Déli (Tápéi) változat I.	l	l	m	m	l	s	l	s	m	r	m	d	r	r	l, l,	r	d	r	d	l,	s,	d	l,	
Déli (Kunadacsi) változat	l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	m	r	r	l, l,	r	r	d	d	s,	s,	l,	l,	
Nyugati (murai) változat ⁷⁰	s	s	f	m	r	d	t,	d	r	s	r	s,	s,	d	r	r	t,	s,	l,	t,	d	r	d	l,
Északi (Bédi) változat	d	d	l,	d	r	m	m	r	m	r	d	l,	m	f	m	r	l,	d	m	r	d	l,	t,	l,
Északi (Koloni) változat	d	d	l,	d	r	m	m	m	r	r	ta	l,	m	m	m	r	d	d	m	r	d	l,	l,	l,
Északi (Balonyi) változat	r	r	d	t	d	l,	d	d	t,	l,	t,	s,	r,	s,	l,	t,	l,	s,	l,	t,	d	l,	s,	s,
Északi (Gimesi) változat	r	r	r	f	s	l	l	l	s	l	f	r	f	s	l	s	f	s	l	s	f	r	r	r
Északi (Diósjenői) változat	d	r	m	f	m	r	l	l	f	si	s	s	ta	l	s	f	m	d	s	f	m	r	d	d

Megjegyzés: szürkével kiemelve a régies, tűzrakó-dallamú „Arass” változatokat.

A táblázatból egyértelműen kitűnik, hogy az „Arass” verselések dallam-világa élesen elkülönül. A Kárpát-medence déli felén a régies tűzgyújtó ötfokú-ereszkedő dallamok hordozzák a közel azonos szövegű verselést. Ugyanakkor, a medence nyugati és északi felén a dallamok: új stílusú hétfokúak. És, az is feltűnő, hogy délen mintha lenne egy stabil dallamuk. Miközben az északabbi dallamok is igencsak különböznek. Mintha, az odafelé vándorolt „Arass” vers... út közben „felvett volna egy éppen rá illő”, helyi dallamot.

Tűzrakó-dallam idegen verseléssel

A tűzrakó-dallam korabeli népszerűségét jól példázza, hogy még teljes más témájú verselések éneklésénél is szívesen alkalmazták. Mivel, az ismert dallam elősegítette az ének-vers gyors elsajátítását és könnyed előadhatóságát. Íme, néhány dallam-részlet:

Hortobágyi változat⁷¹

Lóra csikós, lóra! || Nem a csárda felé! || Elszaladt a ménes || Kis-Margita⁷² felé. ||
Túl van a határon, || Mán más tére' geti, || Eztet' a számadó, || Nagyon nem szereti. ||
Nem tehetek róla, || Mer' be vagyok fogva, || Ott van a bojtárom, || Számolják be róla. ||
Számolj, bojtár, számolj || A szilaj csikókkal, || Én meg majd számolok || Az öreg kancákkal. ||

Borzovai változat⁷³

Lóra csikós, lóra, || Elszaladt a ménes, || Nem maradt a tanyán, ||: Egyedül a nyerges. ||
Akié hát, a ló || Fizessen az érte, || Mert a piros hajnal, ||: Tilalomba érte. :||

Kohácsi változat⁷⁴

Lóra csikós, lóra, || Elszaladt a ménes. || Csupán maga maradt, || Pányváján a nyerges. ||
Nem tehetek róla, || Mert bevagyok fogva, || Ott az öregbojtár, || Majd számot ad róla. ||

⁷⁰ Murakeresztúr, Zala vármegye, 1935. Esetenként a 3. sor végét – kiegészítésként – az „ihajla” szó (l,-l,-l, hangokkal), a 4. sor végét a „valaha” szó zárja (s,-s,-s, hangokkal).

⁷¹ Hortobágy, 1920. körül.

⁷² Kis-Margita = Szent-Margita vagy Fehér-Margita Tiszacsegétől északra, a Hortobágyi Nemzeti Park szélén.

⁷³ Borzova, Gömör-Kishont vármegye, 1918. körül

⁷⁴ Kohács, Baranya vármegye 1941.

Acsai változat⁷⁵

Lóra csikós, lóra, || Elszaladta a ménes. || Nem tehetek róla, || Mert el vagyok fogva. ||
El vagyok én fogva, || Vasra vagyok verve. || Gyöngye tizenhárom, || Évre elítélve. ||

Bukovinai változat⁷⁶

Szomorú az idő, || El akar változni, || Szomorú én szívem, || Meg akar hasadni. ||
Fudd el jó szél, fudd el || Hosszú útnak porát, || Fudd el jó szél, fudd el || Az én szívem buját! ||

Vásárhelyi változat⁷⁷

Szomorú az idő, || Meg akar változni. || Talán a rózsámtól || Kelletik elválni? ||
Csak azt mondd meg, rózsám, || Mellyik úton mégy el, || Felszántatom én azt || Aranyos ekével. ||
Be is vetem én azt || Szemen szedett gyönggyel. || Be is boronálom || Sűrű könnyeimmel. ||

Siklósi változat⁷⁸

Szállj el, madár, szállj el, || Torony irányába, || Vidd ezt a levelet || Babám ablakába. ||
Ha kérdi, hol vagyok, || Mondjad, fogoly vagyok. || Pécsnek börtönében, || Török rabja vagyok. ||
Hagyj el babám, hagyj el, || Mert nem szabadítnak. || Idegen országba || Engem elhurcolnak. ||

Piarista változat⁷⁹:

Rám nem támadj, Uram, || Heves indulatban, || Könyörülj meg rajtam, || Ne bánts haragodban! ||
Vívódik a lelkem, || Minden erőm elhagy, || Hívlak, Uram, gyógyíts. || Csontom kínban sorvad. ||
Uram, hajolj hozzám, || Életemet mentsd meg, || Szabadíts meg engem, || Nagy a kegyességed! ||

Menyhei változat⁸⁰

Semmit se vétettem, || Nyitra városának. || Mégis besoroztak || Engem katonának. ||
Huszárnak sorozott, || Bakancsnak iratott, || Verje meg az Isten, || Hogy megszorított. ||
Elvisznek messzire, || Messze a hazámtól. || El se búcsúzhattam, || A kedves babámtól. ||

Az eddig felsoroltakon kívül még sok változat ismert, de mutatóban talán ennyi is elég. Fontos megjegyezni, hogy a „Lóra csikós, lóra” verselésű daloknál is megfigyelhető a dallam-váltás, amikor hasonló verset – egy másik tájon – már másféle dallamra énekelték.

Tűzrakó-dalok ismertebb dallam-változatai

A különböző szöveg-változatokhoz – általában – kissé eltérő dallamok illeszkednek. És, ezek feltűnően hasonlatosak az előzőleg már bemutatott páva-dallamokhoz. A fő (vagyis díszítéskéntől és improvizációktól megszabadított) dallam-soraik szolmizációs hang-leírásai jól érzékeltetik a változatok közötti eltéréseket. Egyúttal kiemelve a dallam-ívek hasonlóságait is.

Lá-végű pentaton dallam-változatok: amelyekről szinte ugyanaz mondható el, mint a lá-végű pentaton páva-dalokról. Talán ezek is a legrégebbi dallam-változatok közül valók. *Dallamot lezáró vég-hangjuk*: mindig „la”. *Dallamszerkezetük*: la-végű pentaton „páva-variációkéhoz” hasonló. *Szolmizációs hangzóik*: so, – la, – do – re – mi – so – la.

⁷⁵ Gerézd pusztá, Somogyacsa, Somogy vármegye 1923.

⁷⁶ Andrásfalva, Bukovina, 1914.

⁷⁷ Erdélyi János: Magyar népköltési gyűjtemény, I. kötet. Pest, 1846. Szövege és dallama feltehetően Csongrád vármegyei eredetű, mivel hasonló verselésű változata Hódmezővásárhelyen volt ismert.

⁷⁸ Siklós, Baranya megye, 1970. Baranyai változat „Arass” dallamára. Ismert „labonc rabja” szöveggel is.

⁷⁹ Szegedi Piarista Gimnázium zsolttár-éneke.

⁸⁰ Menyhe, Nyitra vármegye, 1916. körül.

A lá-végű tűzrakó-dallamok egyedi sajátossága – tiszta, ősi formájában – az ereszkedő-válaszó szerkezet. Ilyenkor, a dallam 1. és 2. magasabban járó soraira a 3. sor dallama tonális, a 4. sor reális választ ad. Az ilyen dallam-szerkezetet az $A^5-A^5_v-A_t-A_v$ dallamképlet jellemzi. Amely, egyre ritkábban fordul elő ennyire tisztán, ezért a valóságban gyakoribb $A^5-A^5_v-B-C$ dallam-szerkezet jelölés, mivel a kvint-válaszok gyakran elnagyoltak, vagy „túlhajlítottak”.

Ugyanakkor meglepő, hogy – ellentétben a páva-dallamokkal – a tűzrakó dallamok kadenciája szinte megegyező. Kevés kivétellel a sorok utolsó hangjai: l-m-r-l. Vagyis: a dal utolsó (lezáró) hangjához viszonyítva a sorok utolsó hangjainak magassága: 8 (5) 4. Ez arra utalhat, hogy a tűzrakó-dallamok igencsak megőrizhették eredeti-régi formájukat. Az eltérő változat pedig más szöveggel érvényesülhetett. A változat dallamvilágának sajátosságát jól érzékeltetik az ének-sorok első-utolsó hangpárjai: l-l / s-m / r-r / d-l,/. Amelyek, a változatoknál megmaradt. Ez is utalhat a sokféle szöveg-változatú tűzrakó-motívum idő-állóságára.

17. táblázat: Lá-végű pentaton „tűzrakó”változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																								
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Hosszúhetényi változat	l	l	m	m	l	l	s	l	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	m	l	s	l	l
Tápéi változat I.	l	l	m	m	l	s	l	s	m	r	m	d	r	r	l	l	r	d	r	d	l	s	d	l
Baranyai változat I.	l	l	m	m	l	l	s	l	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	m	l	s	l	l
Baranyai változat II.	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Piarista változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Bihari változat	l	l	l	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	r	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Zalai változat I.	l	s	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	d	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Zalai változat II.	l	s	m	m	l	l	l	s	r	r	m	m	r	d	l	l	r	r	r	d	s	s	l	l
Csíki változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Kunsági változat	l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	s	s	l	l
Csallóközi regös változat	l	m	m	m	m	l	s	r	r	r	r	m	r	l	l	l	l	r	d	s	s	s	s	l
Palóc archaikus változat	l	l	l	m	l	l	s	r	r	r	m	m	r	r	r	l	r	r	d	s	s	s	l	l
Karádi csúfoló változat	l	s	m	r	l	l	s	m	r	d	s	m	r	d	l	s	r	r	r	d	l	s	l	l
Jászsági változat ⁸¹	l	l	s	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	r	d	l	r	r	d	d	l	s	l	l
Verőcei változat	l	l	m	m	l	l	s	l	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	r	l	s	l	l

Az összehasonlításból kitűnik, hogy tiszta-pentaton tűzrakó-dallamok sokkal egységesebbek, mint a hasonló hangzású páva-dallamok. Szinte ugyanaz a dallam, mindenhol. Hasonló lá-pentaton dallamok – amelyek tonális és reális kvint-váltóak is – szinte csak a Volga-vidéki mari és csuvas népzenei körökben ismertek. Bár található erre belső-ázsiai és kínai példa is, de azok sokkal szelídebb-lágyabb dallamúak, és a kvint-váltásuk sem ennyire érzékletes. A Kunsági és Jászsági változatok dallam-ívének hasonlósága (soronkénti 1 hangos eltérése) jól mutatja, hogyan és miként „dallamosodhatott” egy régebbi egyszerű változat, őrizve a reális kvintváltásokat is.

A kadencia – viszont – leginkább észak-kelet kínai és belső mongol, kevésbé csuvas vagy mari hasonlóságot sejtet. De mivel az ilyen kadenciájú magyar dallamok nem túl gyakoriak ezért merész dolog lenne túl közeli rokonságot feltételezni. A fentihez hasonló dallam-lejtésű, kettős kvintváltású és kadenciájú dallamok szinte csak a mari és csuvas népességnél ismertek.

⁸¹ Szövege megegyezik a Tápéi (arass) változatával, de éneklük Kunsági (megrakták) szöveggel is.

Lá-végű „pien-hangos” pentaton változatok:

A dallam hangsúlytalan helyein – mint a páva-daloknál – előfordulhatnak „pien hangok”, kiegészítve a pentaton dallamsort. Ez, feltehetően utólagos módosulás lehetett, mivel a „pien-hangos” dallamok (nélkülük) többnyire tiszta pentaton-soros változatban is ismertek.

18. táblázat: Lá-végű „pien-hangos” pentaton változatok szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l	
Sándorfalvai változat I.	l	l	m	m	l	l	s	f	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	ta	l	l	s	l	l
Sándorfalvai változat II. ⁸²	l	l	m	m	l	l	s	f	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	t	l	l	s	l	l
Kötcese változat	l	s	m	r	m	l	s	m	r	d	r	d	r	d	l	s	l	r	d	ta	l	s	d	l	
Kohácsi változat	l	l	s	m	l	l	t	l	s	m	r	m	r	r	l	l	l	r	d	ta	l	s	ta	l	
Nyitrai változat	l	l	m	m	l	l	t	l	s	m	r	m	r	r	l	l	r	r	m	r	d	l	s	l	
Menyhei változat	l	l	m	m	l	l	t	l	s	l	s	m	l	s	m	d	r	m	s	m	d	t	l	l	
Bukovinai változat I. ⁸³	l	l	m	m	l	l	s	t	l	s	m	m	s	s	r	d	t	l	d	m	r	d	l	l	
Borzovai változat	l	l	s	m	l	l	t	l	s	m	r	m	s	l	s	f	m	d	m	r	d	l	s	l	
2. és 4. sor-ismétlés							m	fi	s	m	l	m							l	t	d	l	r	l	

Ezekre a dallamokra jellemző a részleges hasonlóság. Vagyis, amíg nem jelennek meg a pien-hangok addig a dallamok igen egységesek és hasonlóak. Ahol viszont már „beleszólnak a vendéghangok is”, a dallamok igencsak különbözőkké válnak. Ez talán arra utalhat, hogy az eredetileg egységes (ős-alap) dallam-rendet a pien-hangok bekerülése „felforgathatta”.

Lá-végű „dunántúli” pentaton változatok: a lá-végű dallamok sajátos változata. Manapság ilyen szinte alig hallható. Többségük A-moll skálájúvá formálódott, a hangszer-adottságok és a hangzási divat miatt. Ugyanis, a más dallamokhoz-hangzáshoz szokott fül számára ezek akár hamisnak is tűnhettek. *Szolmizációs hangzói:* so, – la, – **di** – re – mi – **si**⁸⁴ – la – (do)’.

19. táblázat: Lá-végű „dunántúli” pentaton változatok szolmizációs hangjai.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l	
Bátyai változat	l	si	m	m	l	l	si	m	r	r	m	m	r	di	l	l	r	r	di	l	s	s	l	l	
Dusnoki változat ⁸⁵	l	l	m	m	l	l	si	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	di	l	l	s	l	l	

Lényegében mindaz jellemző rájuk, amik a lá-végű „dunántúli” pentaton páva-dallamokról elmondható. Ilyen „tűzrakó” dallamok leginkább Somogy, Baranya, a kalocsai és tolnai Sárköz vidékén voltak ismertek. Az „Arass” verselésű „dunántúli” pentaton nem jellemzőek.

Szó-végű pentaton dallam-változatok: igencsak ritkák, és azok is inkább a lá-végű pentaton dallam szó-végre hajlított változatának tűnhetnek. A páva-dallamoktól eltérően, a tűzrakó-dalokból domború ívelésű variáns nehezen lelhető fel. Ugyanakkor, az „arass” verselésű dalok már fellelhetők szó-végű pentaton változatokban (ritkán). De azok rendszerint nem kvintváltók, vagyis a jövevény, az újszerű vagy mű-dallamok sajátosságait mutatják.

⁸² Ezt a változatot furulyán játszották, kiküszöbölve a módosított (ta) hangot.

⁸³ Az eredeti lejegyzés dór-skálás változat, de ez valójában: la-végű és 1 pien-hangos pentaton változat.

⁸⁴ A si (és di) hang = az eredeti szí-nél (dó-nál) kissé mélyebb, a szó és szí (dó és di) közötti hang.

⁸⁵ Dusnok, Bács-Kiskun megye. 1960. körül? Szövege megegyezik a Battyai változatával.

Az ilyen dallamok többsége igen hasonló a lá-végű páva-dallam változatokhoz. Dallamot lezáró vég-hang: „szó”. *Dallamszerkezetük*: soronként homorú dallam-ívelés, összességében ereszkedő szinten ereszkedő. Ritkábban, az első egy-két soruk domború dallam-ívelésű is lehet. *Szolmizációs hangzók*: so, – la, – do – re – mi – so – la.

20. táblázat: Szó-végű pentaton-változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszáma =	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Csongrádi hajló változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	s
Tápéi változat II.	l	l	m	m	l	s	l	s	m	r	m	d	r	r	l	l	r	s	r	d	l	s	d	s
Kunsági változat II. ⁸⁶	l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	r	r	r	l	l	r	r	d	d	s	s	l	s
Hajdúsági változat I.	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	d	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	d	s
Hajdúsági változat II.	m	l	l	m	l	l	s	m	m	r	m	d	l	r	r	l	r	r	d	l	l	s	d	s

Megjegyzés: a csongrádi régi változat egyik „ szó-végű” gyakori (csujogató) változata, amikor a 3. és 4. sor végét kibővítik a „ihalja vagy csuhajja!” lezáró kifejezéssel (s,-s,-s, hangokkal).

Ezen dallamoknál a kvint-váltás többnyire már csak tonális. Ilyen ritka dallamsorok, melyek az Alföld közép- és peremvidékein, leginkább pásztor-környezetben voltak fellelhetők, máshol nemigen. Tény, hogy a Mezőség, Gyimes és Moldva vidékén a szó-végű pentaton-dallamok már gyakoribbak, de ezek között nehéz a „tűzrakó” dallamot fellelni.

Dó-végű pentaton dallam-változatok: az efféle magyar népdalok nem túl elterjedtek, és az ilyen dallamok többsége igen hasonló a lá-végű változatokhoz (homorú dallam-ívelés). Ritkábban, az első két sora attól igencsak eltérő (domború dallam-ívelés), jövevény-szerű. A fellelt dallamokra viszont már nem jellemző a pontos kvint-váltás. Tény, hogy az ilyen dallamoknál a lezáró véghang: mindig „dó”. *Dallamszerkezet*: összességében ereszkedő. *Szolmizációs hangzók*: do – re – mi – so – la – (do’). Néha előfordulhat egy hetedik hang is, = a „dó alatti lá,” de az a változat már dó-ra hajlított szó-végűnek tűnhet. Íme, a kevés dó-végűnek tűnő példa:

21. táblázat: Dó-végű pentaton-változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszáma =	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Csongrádi hajlós változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	r	d
Hortobágyi változat	l	l	m	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	m	s	s	m	r	m	r	d	d	r	d

Megjegyzés: jelen esetben a „Csongrádi hajlós változat” valójában nem létező, fiktív dallam. Célja: a sajátosságok bemutatása, vagyis: „ha lenne, akkor milyen lenne-lehetne” a dallama.

A kisszámú, dó-végű, pentaton-dalok – ahogy a „szó-végűek” is – nagyon ritkák és sajátosak. Hasonló kadenciájú (dallam-képletű) és ívelésű pentaton dalok máshol nemigen ismertek.

Mi-végű pentaton dallam-változatok: nem jellemzőek. Lehet, hogy több ilyen tűzrakó-dallam is születhetett. Bár, a szakirodalom többsége szerint nincs „mi-pentaton” dallamú népdalunk, „sőt még a kvint-váltás is ritka a „mi-végű” dallamainkban”⁸⁷. Vagyis, ha lenne, akkor a dallam végződése: „mi”-re mutatna. *Szolmizációs hangzói pedig*: mi, – so, – la, – do – re – mi – (so).

⁸⁶ Kiskunsági-homokháti pásztor-változat. Szövege megegyezik a Kunsági régies változatával.

⁸⁷ Avasi Béla: Zeneelmélet I. Tankönyvkiadó. Budapest, 1987.

22. táblázat: Mi-végű pentaton-változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																								
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Csongrádi hajló változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	m
Bukovinai változat II.	l	l	m	m	l	l	s	t	l	s	m	m	s	s	r	d	t	s	d	m	r	l	r	m

Megjegyzés: jelen esetben a „Csongrádi hajló változat” valójában nem létező, fiktív dallam. Célja: a sajátosságok bemutatása, vagyis: „ha lenne, akkor milyen lenne-lehetne” a dallama.

A Bukovinai II. változat csak részben illeszkedik a tűzrakó dallamok sorába, mert a kvint-váltása csak részleges és elnagyolt. Feltehetően, a Bukovinai I. változat egyfajta, mivel az első 1-2 sor dallama azzal megegyezik, a 3-4 sor dallamainak pedig csak a „vége konyul mólós hangzásból frígesre”. Hasonló dallamok Székelyföldön és Biharban is ismertek lehettek

Hathang-sorú (hexachord) dallam-változatok: tűzrakó-dalok között az ilyen változatú dallam nehezen fellelhető. Azért is, mert – a régi magyar dallamoknál – igen ritka az ilyen hangsor. Szolmizációs skála-hangzói: do – re – mi – fa – so – la – (do). Természetesen ez is létezhet „la-, vagy egyéb” végű dallam-skálával is. Íme, egy példa, amelynek dallam-szerkezete és dallam-íve is a szokványos páva-dallamokéhoz hasonlatos.

23. táblázat: Hathang-sorú változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																								
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Sándorfalvai változat III.	l	l	m	m	l	l	s	f	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	m	l	s	l	l
Algyői változat ⁸⁸	l	l	m	m	l	l	s	f	m	r	d	m	r	r	l	l	r	r	m	r	d	l	s	l

Sándorfalvai változatnál az *f* hang akár pien-hangként is tekinthető. Algyői változat esetében a hat-hangúság esetben valósnak tűnhet (nem pien-hang okozta félreértésen). Ezt igazolhatja a 2. és 4 sor hasonló ívű dallam-menete. Ugyanakkor, a kvint-váltás már igencsak részleges.

Héhang-sorú dallam-változatok: ezek – többnyire – látszólag hétfokú skálára épülő dallamok. Látszólag, mivel gyakran nem is hétfokú skála adja a dallamot. Hanem, „pien” (vendég) hangokkal gazdagított pentaton hangsor. Ami által az eredetileg pentaton dallam „hétfokúvá formálódhatott”, helyileg divatos vagy jövevény hatásokhoz igazodva, díszítéssel-hajlításokkal vagy improvizációkkal. Hogy – adott esetben – hétfokúságtól vagy vendég-hangos pentatóniáról van szó, az a dallamot alkotó hangok skálába rendezésével és hangzásával dönthető el.

Hangterjedelem: többnyire decima (1-10 hang). Szolmizációs hangzók: so, – la, – ti,(ta,) – do – re – mi – fa (fi) – so – la – ti (ta). Esetenként kiterjedhetnek lefelé „fa,”-ig. Mivel a hangzó-sor kiterjedése felfelé nem érte el a felső „do’-t”, ezért vélelmezhető, hogy a szó-végű pentaton-dallamok adhatták az alapot. Íme, néhány érdekes példa:

24. táblázat: Héhang-sorú dallam-változatok szolmizációs hangjai.

Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																								
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Sándorfalvai változat II.	l	l	m	m	l	l	s	f	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	t	l	s	l	l
Acsai változat	r	r	r	d	f	r	f	s	r	d	t	s	s	s	r	d	t	d	t	s	f	s	s	s

⁸⁸ Szövege megegyezik a Sándorfalvai változatával.

Ugyanakkor, ez a példa „szolgálhat meglepetéssel”. Az Acsai változat első látásra héthang-sorú dallamnak tűnik („fi” és „ti” meglete), erre utalna a gyűjtéskori lekottázása is. De a „mi” hang hiánya kétségeket ébreszthet. Ha a dallamot egy hanggal megemeljük, igencsak meglepődünk:

25. táblázat: Héthang-sorú változat konvertált összehasonlítása.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat		l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Acsai változat		r	r	r	d	f	r	f	s	r	d	t	s	s	s	r	d	t	d	t	s	f	s	s	s
Acsai emelt változat		m	m	m	r	s	m	s	l	m	r	d	l	l	l	m	r	d	r	d	l	s	l	l	l

Ugyanis, az átkonvertálást követően a kapott dallam, egy „la-végű” pentatonná formálódott. Amely boltíves dallam-ívű, elnagyolt, részleges kvint-váltást sejtetve. Amely, újszerűsége ellenére is régies hatást kelt. A dallam – egyes részeiben – az északi (Nyitra-környéki) „arass” dallam-változatokra emlékeztet. Ami nem meglepő, hiszen Somogyacsa és környékének lakossága (a XVIII. századtól) Nyitra-vidékről betelepültekkel gazdagodott. Ez is erősítheti azt a vélekedést, hogy érdemes a régi gyűjtések lekottázott dallamait több oldalról is vizsgálni.

Rejtett dallamok

Bár, a bemutatott dallam-változatok némileg eltérőek – ugyanakkor, különösen a „la-végű” pentaton-formációk esetében – megfigyelhető bizonyos, jellegzetes dallam-menet gyakoriság. Amely, nagy hasonlóságot mutat a lá-végű pentaton és kvint-váltós páva-dallamokkal. Vagyis, talán egy ősi-ismert dallamsor maradványa lehet. Egy olyan rituális éneké, amely egyszerű hangszereken is lejátszható, dallamuk könnyen megjegyezhető és énekelhető. Erre utalhat, hogy az alapmotívum sokféle dallam-változat és verselés mellett is fennmaradhatott.

A részletek feltárása érdekében – ahogy a „páva” dallamoknál – érdemes elvégezni a „tűzrakó” dallamok hangtani-statisztikai vizsgálatát is. Egy ilyen eljárás segítséget nyújthat egy megbúvó ősi dallam-sor feltárásához. Hasonlóan, a páva-dallamoknál már leírtakhoz.

Az eddigiekben leírtak vélelmezhető, hogy a tűzrakó dallamok „gerincét” képező alap-dallam, feltehetően: lá-végű pentaton hangsor hangsorú és ereszkedő dallamú, amelynek második fele kvint-váltó (tonális vagy reális). Verselése 4 soros és soronként 6 szótaggal.

Statisztikailag vizsgálva a „tűzrakó dallamok” lá-végű pentaton-változatok hangkészletét és szolmizációs ívelését, érdekes eredményre juthatunk. Ugyanis, a dallam-leírások alapján több olyan dallam-minta is „rekonstruálható”, amely a fenti elvárásoknak megfelel. Statisztikai módszerekkel pedig feltárható a dallam-változatok gyakori sajátosságai és általános jellemzői.

Alapvető dallamív: amely, jól érzékelteti a strófa teljes dallam-menetét. Igen tanulságos lehet a szomszédos (n-1, n, n+1) dallam-hangok súlyozott (0,5-1-0,5 szeres) átlaga alapján kialakított „közép-érték dallamív”. Jól érzékeli a tűzrakó-dallamok jellegzetes, ősi „ereszkedő menetet”. Egyértelműen mutatja a dallamív második felében bekövetkező reális kvintváltást.

Lüktető dallamív: jól érzékelteti a dallam lényegét, leválasztva a felesleges díszítésektől. Talán a legegyszerűbb és leginkább kifejező alap-dallam. Egyszerűségénél fogva, akár a legtöbb lá-pentaton tűzrakó-dallam citerás vagy dudás kísérete is lehetett. Egy olyan dallam-minta, amiben látványosan érvényesül a pentatónia és a kvintváltás (a 3-4. sorban). Ez a dallam megegyezik a Kunsági régies páva-változattal, illetve, más hasonló archaikusabb dallamok kíséretével.

Hullámzó dallamív: igen változékony-gördülékeny dallam, kettős hangok nélkül. Amely, akár egy lá-pentaton tűzrakó-dallam éneklő, vagy dudás-furulyás „szólója” is lehetne. Ez egy olyan dallam-minta, amelyben tökéletesen megnyilvánulhat a pentatónia és a kvint-váltás (a második fél-strófában). Ezzel megegyező dallamú „tűzrakó-változat” gyűjtéséről nem sikerült adatot fellelni. Talán, a Csanádi és Berettyói rövid változatnál érzékelhető hasonló hullámzás.

Átlagos dallamív: a bemutatott lá-pentaton változatú páva-dalok hangjaiból kiszámított átlaghang alkotta dallamív. Olyan, amelyik leginkább jellemző az előbbi dallamok többségére. Jól érzékelteti az ereszkedő jelleget, de rámutat a kvint-váltások gyakori elnagyoltságára. Első fele inkább a Csíki, a vége felé jobbra a Tápiói változat hangulatát adja. Összességében ennek megfelelő dallamú „tűzrakó-változatot” gyűjtéséről nem sikerült fellelni. Leginkább a Kunsági régies és Jászsági változatokhoz hasonlítható.

Harmonikus dallamív: az előzőekben már ismertetett lá-végű pentaton dallamok hangjainak harmonikus átlaga alapján számított dallam. Szintén megfigyelhető az összességében ereszkedő hanglejtés. A páros sorok hullámzóbbak, a dallam második felében a kvintváltás egyértelmű. Ez a dallam teljes mértékben megegyezik a Csongrádi régi, Csíki, Baranyai II. és a piarista változatával. Valamint, alig tér el a Zalai és Bihari dallam-változattól. A sorokon belüli hullámzás az első két sorban kevésbé kifejező.

Súlyozott dallamív: a dallam-változatok hangjainak négyzetes közép-módszerrel meghatározott számított dallamív. Két hangnyi eltéréssel megfelel a Szegedi „Fölszállott” és a Gyimesi „Repülj páva” rövid változat dallam-ívével (közel 92% egyezéssel).

Gyakori dallamív: az előzőekben ismertetett lá-végű pentaton dallamok hangjainak módusza alapján előidézett dallam. Itt is megfigyelhető – egészre vonatkozóan – az ereszkedő dallam, viszont a sorokon belüli hullámzás már erőteljesebb. A strófa második felében a kvintváltás is teljes (reális) pontosságú. Ez a dallam is megegyezik a Csongrádi régi, Csíki, Baranyai II. és a piarista változatával. Valamint alig tér el a Zalai és Bihari dallam-változattól.

Központi dallamív: a lá-pentaton változatok hangkészletének középső elemeiből összeállított dallam. Amelyik, egyfajta kiegyensúlyozott dallamívet alkot a tűzrakó dallam-változatok leggyakoribb közös hangjaiból. Ez a dallam is azonos a Csongrádi régi, a Csíki, Baranyai II. és a Piarista változatával. Valamint alig tér el a Zalai és Bihari dallam-változattól.

Dallamív-minták összehasonlítása: a logikai-matematikai „módon” generált tűzrakó-dallamok természetesen virtuális dallamok. Olyanok, amelyek népdal-változatai csak részben ismertek. Ugyanakkor, – a páva dallam-ívekhez hasonlóan – ezek a dallamok is jól érzékeltetik fennmaradt dallamok sajátosságait, hangulatát. Némelyik akár egy újabb népdal-változat alapja is lehetne. A dallamívek az 1. és 2. sorokban szórtaabbak, mint a 3. és 4. sorokban.

26. táblázat: Felidézett-következtetett dallam-minták szolmizációs hangjai.

	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Csongrádi régi változat	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Alapvető dallamív	l	s	s	s	s	l	s	m	m	m	m	m	r	d	d	d	d	r	d	l	l	l	l	l
Lüktető dallamív	l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	s	s	l	l
Hullámzó dallamív	l	s	m	r	s	l	l	s	m	r	s	m	r	d	l	s	l	r	r	d	l	s	d	l
Átlagos dallamív	l	l	m	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	l	s	l	l

Harmonikus dallamív	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Súlyozott dallamív	l	l	m	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	l	s	l	l
Gyakori dallamív	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l
Központi dallamív	l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	l	l	s	l	l

Megjegyzés: szürkével kiemelve a Csongrádi régi változattól való eltéréseket.

Fontos megjegyezni: annak ellenére, hogy a tűzrakó énekek verselése igen változatos lehet. A dallamviláguk sokkal egységesebb, mint a közel hasonló verselésű páva-énekek esetében.

Dallam-tartomány: az előzőekben bemutatott dallamok változatosságát szemlélteti, miként a páva-dallamok esetében is. Jól érzékelteti azt a lá-végű pentaton-hangsávot, amelyen belül a dallam-változatok elhelyezkednek. Egyúttal „feltételezően” rámutatva a lehetséges (még nem ismert vagy már elfeledett) egyéb változatok várható dallam-helyére.

Ami első pillanatban feltűnő = nagyfokú hasonlóság, a páva-dallamnál már leírtakhoz. A tűzrakó dallam-változatok hangtartománya arra utal, hogy a bemutatott dalok strófájának első felében a dallamok eléggé hasonlóak, és a dallam-ívük sem tér el jelentősen. Ami viszont már sajátos, hogy a strófák második felében sem jelentősek az eltérések. Majd ismét hasonlóság: a negyed- és fél-részek vége felé a dallamok igyekeznek egy pontba közeledni.

27. táblázat: A bemutatott tűzrakó-dallamok hang-tartománya.

Hangok = l	l	l	l		l	l	l	l																
s						s	s	s			s													
m		m	m	m	m				m		m	m											m	
r				r				r	r	r	r		r	r	r		r	r	r					
d										d		d					d	d	d				d	
l,													l	l	l	l				l			l	l
s,															s				s	s	s	s		
Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Max. magasság	l	l	l	m	l	l	l	l	m	r	s	m	r	r	r	l	r	r	r	m	l	s	d	l
Min. magasság	l	m	m	r	m	s	s	r	r	d	r	d	r	l	l	s	l	d	d	s	s	s	s	l
Hang-tartomány	1	3	3	2	3	2	2	4	2	2	3	3	1	3	3	2	3	2	2	5	2	1	3	1

Megjegyzés: sötétebb sávval kiemelve az átlagos dallamívet.

Ami viszont jelentős eltérés (a páva-dallamok hang-tartományához képest): a szűkebb hangsáv, az élesebben kirajzolódó alapidallam, és kvint-váltások pontosabb leképeződése.

Valószínű dallamív: a már ismert módon a tűzrakó dallamokra is hasonlóan ez is elkészíthető.

28. táblázat: A „valószínű-eredeti” páva-dallamok hang-tartománya.

Hangok = l	l	l	l		l	l	l	l																
s						s	s	s			s													
m		m	m	m	m				m		m	m											m	
r				r				r	r	r	r		r	r	r		r	r	r					
d										d		d					d	d	d				d	
l,													l	l	l	l				l			l	l
s,															s				s	s	s	s		

Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Átlag + szórás	1	1	1	m	l	l	l	l	m	r	s	m	r	r	r	l,	r	r	r	m	l,	s,	d	l,
Átlag – szórás	1	m	m	r	m	s	s	r	r	d	r	d	r	l,	l,	s,	l,	d	d	s,	s,	s,	s,	l,
Hang-tartomány	1	3	3	2	3	2	2	4	2	2	3	3	1	3	3	2	3	2	2	5	2	1	3	1

Megjegyzés: sötétebb sávval kiemelve az átlagos dallamívet.

Mivel ezek a dallamok igen hasonlatosak – szinte „kakukktójas nélküliek” – ezért a számított dallamív igencsak összefogott, és a hangkészlet szórása is viszonylag csekély. Ami lehetőséget ad a valószínű dallamívek kedvező leképezésére.

A „páva” és „tűzrakó” dallamok összehasonlítása

Eltérő témájú és hangulatú verselésük ellenére, e kétféle dallam-csoport hasonlósága azonnal feltűnő és egyértelmű. Mindez azt sejteti, hogy egy régi-népszerű dallam: alkalmas volt többféle élet-érzés kifejezésére. Egy olyan egyszerű dallam, amely a Kárpát-medence jelentős területén ismerhettek, és amely „átható hangzása miatt” változatos formában fenn maradhatott.

Dallam-hasonlóságok

Ami leginkább szembeötlő, hogy némely páva- és tűzrakó-dallamok „szinte hangról hangra megegyeznek”. Valamint, a logikai és számítási módszerekkel rekonstruált rejtett dallam-ívek is igen hasonlatosak. Annyira, és oly mértékben, ami megkérdőjelezi a „véletlenek összjátékát”. A dallam-hasonlóságok gyakran annyira meggyőzőek, hogy „csak dallam alapján”, a szakértők többsége sem tudná kitalálni: vajon „pávás” vagy „tűzrakós” verselés tartozhatott-e hozzá.

Azonos dallam-változatok: amikor, egyes „páva” és „tűzrakó” dallam-változatok „hangra” egyeznek. Például, ilyen pontos azonosság jellemző a Gyimesi rövid „Repülj páva” változat, valamint a Csíki, Csongrádi régi, a Baranyai II. „Megrakják a tüzet” dallam-változatok esetében. Ahogy a Szegedi „Röpülj páva” dallama is azonos tűzrakó dallamú Piarista zsoldár énekkel. Hasonlóképpen a Zákányi „Röpülj páva” változat is dallamra azonos Zalai II. „Megrakják” változattal. Mint ahogy a Bályoki páva-dal is dallamra megegyezik a Bihari tűzrakó-dal hangzásával. A Kunsági régies „Repülj, páva” és a Kunsági „Meggyújtám a tüzet” változatok azonossága mélyebb összefüggéseket is megvilágíthat.

Hasonló dallam-változatok: amikor csak jelentős egyezés figyelhető meg. Mint, a Szentlászlói „Fölszállott a páva”, valamint Hosszúhetényi és Verőcei „Arass rózsám” és a Baranyai „Megrakják a tüzet” nép-dallamok között, különösen a hangsúlyos helyeken. Megállapítható, hogy a páva-dalok és a tűzrakó dalok hangzása igen hasonló, a köztük lévő eltérések többnyire „szinte csak szomszédos hangnyi távolságúak”. A különböző témájú-szövegű és alkalmú-hangulatú verselések is azt a vélekedést erősítik, hogy a lényeg hordozója: egy ősi-túlélő (egykor népszerű) lá-végű pentaton dallam, „maga kvintváltással, merengő ereszkedéssel”.

Azonos dallamívek: szembeötlő a Kunsági régies „Repülj, páva” és a Kunsági „Meggyújtám a tüzet” változatok azonossága. Ugyanis, nemcsak hangra pontosan megegyezőek. De még a kétféle dallam-csoport – a „páva” dallamok és „megrakták” dallamok – lüktető dallam-íveivel is azonosak. Ami (valljuk be) két eltérő verselésű, különböző helyekről (és időkből) származó dallamok esetében: nehezen hihető véletlennek.

Hasonló dallamívek: a „páva” és „tűzrakó” dallam-csoportok jellegzetes ívelései igen jelentős hasonlóságot mutatnak. A *hullámzó* dallamívek 87%-os, *gyakori* dallamívek pedig 83%-os egyezést mutatnak. Az *alapvető*, *általános* és *korrigált*, valamint a *központi* dallamívek hasonlóságai is 67%-ban azonosak. Sőt, a *finomított* és *harmonikus* dallamívek hasonlósága 75%-os, annak ellenére, hogy a csak *harmonikus* íveknél (a „kakukktójtás-dallamokkal” együtt is) a hasonlóság csak 62% (éppen annyi, mint a *súlyozott* dallamívek összevetésénél). De még a könnyített és súlyozott dallamívek esetében is 58%-ot elérő az egyezés. Mindezen adatok arra utalnak, hogy a „páva” és „tűzrakó” dallam-csoportok hasonlósága nem tekinthető véletlennek.

Alapdallam-sajátosságok

Az előbbieken már ismertetett és kipróbált logikai-statisztikai módszerek jelen esetben is alkalmazhatók. Ezek segítségével a „páva” és „tűzrakó” dallamok közös dallamívei a már ismert módon meghatározhatók és tanulmányozhatók. A „páva” és „tűzrakó dallamok” lávégű pentaton-változatok hangkészletét és szolmizációs ívelését-hangtartományát vizsgálva, érdekes eredményekre juthatunk. Amelyek alapján akár egy ősi dallam-minta is kirajzolódhat, amely alapját képezhette a „páva” és „tűzrakó” dallam-változatok kialakulásának.

Közös dallamívek: a közös dallam-készlet sajátos jellemzői, amelyek a már ismertetett módon, számításokkal meghatározhatók... a páva- és tűzrakó dallamok közös hangmátrixa alapján.

29. táblázat: Páva- és tűzrakó-dallamok közös dallamívei.

		Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
Hangok sorszáma =		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Alapvető dallamív		l	s	s	m	s	l	s	m	m	r	m	m	r	r	d	l	d	r	d	d	l	l	l	l
Lüktető dallamív		l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	s	s	l	l
Hullámzó dallamív		l	s	m	r	s	l	l	s	m	r	m	r	r	d	l	s	l	r	r	d	l	s	d	l
Átlagos dallamív		l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	r	r	r	d	l	d	r	d	d	l	s	l	l
Harmonikus dallamív		l	l	m	m	s	l	s	m	m	r	m	r	r	r	l	l	d	d	d	l	l	s	l	l
Súlyozott dallamív		l	l	m	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	r	d	l	r	r	d	d	l	l	l	l
Gyakori dallamív		l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	l	s	l	l
Központi dallamív		l	l	m	m	l	l	s	m	m	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	l	s	l	l

A számított dallam-íveken jól érzékelhető az összeszedettség és a hasonlóság. Ugyanis, a különböző dallam-középtételek: a vizsgált dallam-változatok nagyfokú hasonlóságára utalnak.

Közös hangkészlet: az a számított hangsáv, amelyből a „páva” és „tűzrakó” dallam-csoportok egyaránt származtathatók. Ez a hangkészlet azokat csak a hangokat tartalmazza, amelyek a vizsgált „páva” és „tűzrakó” dallam-változatokban egyaránt fellelhetők.

30. táblázat: Páva- és tűzrakó-dallamok közös hang-készlete.

Hangok = l	l	l	l		l	l	l																		
s		s			s	s	s																		
m			m	m	m			m		m	m														
r				r				r	r	r			r	r	r			r	r	r	r				
d									d		d		d				d	d						d	
l,															l	l	l			l	l	l	l	l	
s,																					s	s	s		

Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Max-minimum	1	1	1	m	l	l	l	s	m	r	m	m	r	r	r	l,	r	r	r	r	l,	s,	d	l,
Min-maximum	1	s	m	r	m	s	s	r	r	d	m	d	r	d	l,	l,	l,	d	d	l,	s,	s,	s,	l,
Hang-tartomány	1	2	3	2	3	2	2	3	2	2	1	3	1	2	3	1	3	2	2	3	2	1	3	1

Megjegyzés: sötétebb sávval kiemelve az átlagos dallamívet.

Vagyis, ez egy olyan feltételezett hangkészlet, amellyel (talán) mindkét alap-dallam „egyszerű öse” közelítőleg leírható. Amely, a mindkét dallam-csoport fő jellegzetességeit hordozhatja.

A közös ősi dallam rekonstruálása

Ennyi fejtegetés és okoskodás után joggal „felmerül a nagy kérdés”. Vajon milyen lehetett a „páva” és „tűzrakó” dallamok öse? Vajon lehetséges-e a rendelkezésre álló adatokból „legalább halványan következtetni” azokra? Vajon rekonstruálható-e egy közösnek vélhető dallam-ös?

Hangkészletek

Az előzőekben ismertetett lá-végű pentaton dallam-változatok hangkészletéből – statisztikai számítási módszerekkel – már következtethetünk az ősi alap-dallam esetleges hang-készletére.

Lehetséges hangkészlet: az a számított hangsáv, amelyből a „páva” és „tűzrakó” dallam-csoportok öse (talán) nagy valószínűséggel leírható. Ez a hangkészlet csak azokat a hangokat tartalmazza (a közös hangkészletből), amelyek megfelelnek a tonális és reális kvint-váltás feltételeiknek, és több mint 87 %-os gyakorisággal előfordulhattak az ősi dallamban.

31. táblázat: Az „ősi-eredeti” „páva-tűzrakó” dallamok lehetséges hang-készlete.

Hangok = l	1	1			l	l	l																	
s		s	s		s	s	s	s																
m			m	m			m	m		m	m													
r				r				r	r		r	r	r	r		r	r	r	r					
d									d				d	d		d	d	d	d					
l,														l,	l,	l,				l,	l,		l,	l,
s,																					s,	s,		
Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Átlag + szórás	1	1	s	m	l	l	l	s	m	r	m	m	r	r	r	l,	r	r	r	r	l,	s,	l,	l,
Átlag – szórás	1	s	m	r	s	s	s	m	r	m	r	d	r	d	l,	l,	l,	d	d	s,	s,	s,	s,	l,
Hang-tartomány	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	2	1	2	3	1	3	2	2	3	2	1	1	1

Első pillantásra a hangsáv szűknek, a hangkészlet kevésnek tűnhet. De ez csak a látszat, mivel a számítások alapján – ebből a hangkészletből – több, mint 44 ezer dallamváltozat generálható. Igaz, ezek közül csak néhány száz felelne meg a tonális-reális kvintváltási feltételeknek.

Valószínű hangkészlet: az a szűkített hangkészlet, amely azokat a hangokat összesíti, amelyek legalább 80%-os valószínűséggel tartalmazhatott az „ősi dallam”. Vagyis, azokat a hangokat, amelyek ma is „a leggyakoribbak” a lá-végű pentaton „páva” és „tűzrakó” változatoknál⁸⁹.

⁸⁹ Vagyis, az normális elosztás szerinti μ (várható érték) $\pm 0,5 \cdot \sigma$ (szórás-érték) tartományba eső hangokat.

Amelyek, megkönnyíthetik a lehetséges – és túlságosan is bőséges – változatok „szűkítését”, a legvalószínűbb alap-dallamok kiemelkedését.

32. táblázat: Az „ősi-eredeti” „páva-tűzrakó” dallamok valószínű hang-készlete.

Hangok = l	l	l			l	l																		
s		s	s		s		s	s																
m			m	m				m	m		m	m												
r								r	r		r	r	r				r	r	r					
d															d		d	d	d	d				
l,														l,	l,				l,	l,	l,	l,	l,	
s,																				s,	s,			
Hang sorszám	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Átlag + szórás	1	1	s	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	r	d	l,	r	r	r	d	l,	l,	l,	l,
Átlag – szórás	1	s	m	m	s	l	s	m	r	r	m	r	r	r	l,	l,	l,	d	d	l,	s,	s,	l,	l,
Hang-tartomány	1	2	2	1	2	1	1	2	2	1	1	2	1	1	2	1	2	2	2	2	2	2	1	1

Ezáltal, a „választható hangok” száma jelentősen csökkent. Ebből a készletből már csak alig több, mint 8 ezer dallam-változat generálható. Közülük is csak néhány tíz felelne meg szigorú tonális-reális kvintváltási feltételeknek. Így jelentősen könnyebbült az „ős-dallam vadászat”.

Lehetséges dallamok

A lehetséges hangkészletekből különböző dallam-ívek generálhatók. De ezek közül csak azok jöhetnek számításba (mint régi stílusúak, ősi jellegzetességűek), amelyeknél 3. és 4. sor egy kvinttel lejjebb megismétli a dal 1. és 2. sorát. Valamint, a dallamívük ereszkedő, amit a soraik véghang-sorrendje is jól érzékeltet. Természetesen pentaton-hangsorúak, ami jelen esetben magától értetődő (hiszen csak pentaton hangsorú dallam-változatok adták a hang-készletet).

Lehetséges dallamívek: a *lehetséges hangkészlet*ből. Akár 128 különböző, reális (pontosan tükröződő) kvint-váltásos dallam-pár generálható. Hozzá számítva a lehetséges részlegesen tonális-reális párosítású kvintváltó változatokat is, a generálható dallam-választék még legalább 144 dallammal kiegészülhetne. Amelyek némelyike talán „szebben is hangzik”, mint egyes mai dal-változat. Vagyis, van elég bőséges a dallam-kínálat, az „ősi dallam” kiválasztásához.

Dallamok ívképlete: a dallamok hasonlóságát kifejező jelölés. Például, az A jelölés egy adott hangívet jelöl. Míg az A⁵ jelölés egy olyan hangívet, amely az előbbivel azonos, de 1 kvinttel (5 hanggal) magasabban hangzik. Ennek megfelelően a B jelölés egy másik (A-tól jelentősen különböző) hangívet jelöl. Míg az Av jelölés egy olyan hangívre utal, amelyik nagyon hasonló az A hangívhez. Attól általában 1 vagy ritkábban 2-3, de a dallamhoz mindenképpen illeszkedő hanggal tér el, esetleg felemelő véghajlítással. Jelölésnél az A betű az első, B pedig az A-tól különböző második dallamívet jelöli, a C pedig az előbbiektől különböző harmadikat, stb. A reális kvintváltást az A⁵A jelölés mutatja, míg a tonális kvintváltásra az A⁵Av jelzés utal. A tisztán reális kvintváltásos „páva” vagy „tűzrakó” dallamok ívképlete: A⁵B⁵AB, ami a régies dallamok jellemzője. A tonális-reális kvint-váltóké pedig A⁵B⁵AvB, ami régies változatnak többnyire elfogadható. De az A⁵B⁵CB vagy A⁵B⁵CBv képletű dallamívek már torzultak vagy újszerűek (cifrázottak), nem hitelesek. A betű alsó részénél jelzett szám pedig a dal strófájának sorszámát jelzi (ha az eltér a többiétől). Ismert másféle jelölés is, de ez most a leglogikusabb.

A 2. és 4. sorok reális tükörpárjai: ezek a reális kvintváltó sor-párok adják a régi stílusú magyar népdalok „ösi savát-borsát”. Az igazi-hiteles előadások során arra törekedtek, hogy ezt a két sort pontosan megőrizték, „szét ne cifrázzák”. Ugyanis, ezzel a B5-B tükörpárral a 2. és 4. sor rímelését nyomatékosították, és a kétsoros (12 szótagos) gondolatok közrefogását, az egész strófa összetartozását. Íme, a lehetséges hangkészletből formálható reális kvintváltó párok:

33. táblázat: A 2. és 4. sorok reális (egyező) kvintváltó tükör-párosításai

Tükörpárok sorszáma	Reális tükörpár	2. sor = B_x^5	4. sor = B_x
1. számú „B” kvint-pár	B_1^5 és B_1	l-s-m-r-m-m	r-d-l,-s,-l,-l,
2. számú „B” kvint-pár	B_2^5 és B_2	l-m-m-r-m-m	r-l,-l,-s,-l,-l,
3. számú „B” kvint-pár	B_3^5 és B_3	l-m-r-r-m-m	r-l,-s,-s,-l,-l,
4. számú „B” kvint-pár	B_4^5 és B_4	l-s-r-r-m-m	r-d-s,-s,-l,-l,
5. számú „B” kvint-pár	B_5^5 és B_5	s-s-m-r-m-m	d-d-l,-s,-l,-l,
6. számú „B” kvint-pár	B_6^5 és B_6	s-m-m-r-m-m	d-l,-l,-s,-l,-l,
7. számú „B” kvint-pár	B_7^5 és B_7	s-m-r-r-m-m	d-l,-s,-s,-l,-l,
8. számú „B” kvint-pár	B_8^5 és B_8	s-s-r-r-m-m	d-d-s,-s,-l,-l,

E változatok közül némelyek a már ismert dallamoknál is felfedezhetőek. Például, a 4. számú „B” kvintpár a Zákányi és Zalai II. dallam-változatok jellegzetessége. Az 5. számú kvintpár pedig a Jászsági páva- és tűzrakó dallam-változatok sajátossága. A 6. számú kvint-pár a legelterjedtebb. Ez fellelhető a Szegedi, Bányoki és Gyimesi rövid páva-változatnál. Valamint, a Csongrádi régi, Baranyai II., Zalai I. és Csíki tűzrakó-változatokban. A 8. számú „B” kvint-pár pedig megjelenik a Kunsági régi páva-változatban és a Kunsági tűzrakó-változatban.

Az 1. és 3 sorok reális tükörpárjai: a régi stílusú magyar népdalokat bevezető és összekötő reális kvintváltó sor-párok. Hiteles ívképletük: A^5 -A, de manapság már ilyen dallamként igen ritka. Íme, a lehetséges hangkészletből formálható reális kvintváltó párok:

34. táblázat: Az 1. és 3. sorok reális (egyező) kvintváltó tükör-párosításai

Tükörpárok sorszáma	Tükörpárok	1. sor = A_x^5	3. sor = A_x
1. számú „A” kvint-pár	A_1^5 és A_1	l-l-s-m-l-l	r-r-d-l,-r-r
2. számú „A” kvint-pár	A_2^5 és A_2	l-l-s-m-l-s	r-r-d-l,-r-d
3. számú „A” kvint-pár	A_3^5 és A_3	l-l-s-m-s-l	r-r-d-l,-d-r
4. számú „A” kvint-pár	A_4^5 és A_4	l-l-s-m-s-s	r-r-d-l,-d-d
5. számú „A” kvint-pár	A_5^5 és A_5	l-s-s-m-l-l	r-d-d-l,-r-r
6. számú „A” kvint-pár	A_6^5 és A_6	l-s-s-m-l-s	r-d-d-l,-r-d
7. számú „A” kvint-pár	A_7^5 és A_7	l-s-s-m-s-l	r-d-d-l,-d-r
8. számú „A” kvint-pár	A_8^5 és A_8	l-s-s-m-s-s	r-d-d-l,-d-d
9. számú „A” kvint-pár	A_9^5 és A_9	l-l-m-m-l-l	r-r-l,-l,-r-r
10. számú „A” kvint-pár	A_{10}^5 és A_{10}	l-l-m-m-l-s	r-r-l,-l,-r-d
11. számú „A” kvint-pár	A_{11}^5 és A_{11}	l-l-m-m-s-l	r-r-l,-l,-d-r
12. számú „A” kvint-pár	A_{12}^5 és A_{12}	l-l-m-m-s-s	r-r-l,-l,-d-d
13. számú „A” kvint-pár	A_{13}^5 és A_{13}	l-s-m-m-l-l	r-d-l,-l,-r-r
14. számú „A” kvint-pár	A_{14}^5 és A_{14}	l-s-m-m-l-s	r-d-l,-l,-r-d
15. számú „A” kvint-pár	A_{15}^5 és A_{15}	l-s-m-m-s-l	r-d-l,-l,-d-r
16. számú „A” kvint-pár	A_{16}^5 és A_{16}	l-s-m-m-s-s	r-d-l,-l,-d-d

E változatok közül – némelyek – ma is felfedezhetőek az ismert dallam-változatokban. Például, az 1. számú kvint-pár a Jászsági páva- és tűzrakó-változatokban. A 9. számú kvint-pár pedig a Szegedi, Gyimesi és Kiskunsági páva-dallamoknál. Valamint, a Csongrádi régies, Csíki, Hosszúhetényi, Baranyai I-II., Kunsági és Verőcei tűzrakó-változatoknál. A 10. számú kvint-pár a Tápéi „tűzrakó” jellegzetessége, míg a 13. számú a Zákányi és Zalai I. és II. páva- és tűzrakó dallamok fontos alkotója.

Az 1. és 3 sorok tonális hangulatpárjai: eredetileg az 1. és 3. sorok reális kvint-váltó tükörképei lehettek. Amelyek – idővel – a díszítések és hajlítások hatására a reális kvint-váltást tonálissá (hangzás-rokonná) alakították. Elsősorban a hangsúlytalan helyeken, illetve a sor-lezárásoknál. Természetesen, az ilyen „cicomázás-hajlítgatás” nem lehetett határtalan. Hiszen – a megfelelő hangzás érdekében – ügyelni kellett a kezdő- és záró-hangok illeszkedésére (a következő vagy előző sorhoz). Íme, a leginkább hasonlító-illeszkedő – A^5 -Av típusú – tonális hangulatpárok:

35. táblázat: Az 1. és 3. sorok főbb tonális (hasonló) kvintváltó hangulat-párosításai

Hangulatpárok sorszáma	Hangulatpárok	1. sor = A^5_x	3. sor = Av_x
1. számú „Av” kvint-pár	A^5_1 és Av_1	l-l-s-r-l-l	r-r-r-l,-r-r
2. számú „Av” kvint-pár	A^5_2 és Av_2	l-l-s-r-l-s	r-r-r-l,-r-d
3. számú „Av” kvint-pár	A^5_3 és Av_3	l-l-s-r-s-l	r-r-r-l,-d-r
4. számú „Av” kvint-pár	A^5_4 és Av_4	l-l-s-r-s-s	r-r-r-l,-d-d
5. számú „Av” kvint-pár	A^5_5 és Av_5	l-l-m-r-l-l	r-d-r-l,-r-r
6. számú „Av” kvint-pár	A^5_6 és Av_6	l-l-m-r-l-s	r-d-r-l,-d-d
7. számú „Av” kvint-pár	A^5_7 és Av_7	l-l-m-r-s-l	r-d-r-l,-r-d
8. számú „Av” kvint-pár	A^5_8 és Av_8	l-l-m-r-s-s	r-d-r-l,-l,-r
9. számú „Av” kvint-pár	A^5_9 és Av_9	l-s-s-r-l-l	r-r-r-l,-l,-r
10. számú „Av” kvint-pár	A^5_{10} és Av_{10}	l-s-s-r-s-l	r-r-d-l,-l,-r
11. számú „Av” kvint-pár	A^5_{11} és Av_{11}	l-s-s-r-l-s	r-r-d-l,-l,-d
12. számú „Av” kvint-pár	A^5_{12} és Av_{12}	l-s-s-r-s-s	r-r-r-l,-l,-d
13. számú „Av” kvint-pár	A^5_{13} és Av_{13}	l-s-m-r-l-l	r-d-r-l,-d-r
14. számú „Av” kvint-pár	A^5_{14} és Av_{14}	l-s-m-r-s-l	r-d-l,-l,-l,-r
15. számú „Av” kvint-pár	A^5_{15} és Av_{15}	l-s-m-r-l-s	r-d-l,-l,-l-d
16. számú „Av” kvint-pár	A^5_{16} és Av_{16}	l-s-m-r-s-s	r-d-r-l,-l,-d
17. számú „Av” kvint-pár	A^5_{17} és Av_{17}	l-l-m-m-s-l	r-r-l,-l,-l,-r
18. számú „Av” kvint-pár	A^5_{18} és Av_{18}	l-l-m-m-s-l	r-r-l,-l,-l,-d

Megjegyzés: természetesen több tonális kvint-pár is összehozható, de ezek túlzottan különböznek, esetleg kezdő- vagy véghangjaik zavaróan illeszkedhetnek.

A fenti hangulatpárok vizsgálata igencsak meglepő eredményt ad. Ugyanis, a vizsgált páva és tűzrakó dallam-változatok egyike sem illeszkedik a felsorolt példákhoz. Csak a Berettyói (A^5_6) és a Karádi csúfolódó (A^5_{13}) változatok 1. sora és Bályoki, Bihari és Palóc archaikus változatok 3. sora (Av_1) mutat részleges egyezést. Mindez azt sejteti, hogy a tiszta lá-végű pentaton páva- és tűzrakó dalaink nem jellemző a tonális kvint-váltás. És, amelyek dallama eltér a reális kvint-váltástól, azok feltehetően az egyéni előadásmódból adódó „sajátosságok”, vagy újítások.

Valószínű dallamok

A valószínű hangkészletből – az előbbieken leírtak szerint – szintén generálhatók különböző dallam-ívek. De ezek közül is csak reális és tonális kvint-váltók, valamint az ereszkedő dallam-ívűek veendőek figyelembe (mint régi stílusúak, ősi jellegzetességűek).

Valószínű dallamívek: a *valószínű hangkészletből* generált dallam-változatok. Ahol, a szűkebb hangválasztékból adódóan a reális kvint-váltású dallam-változatok száma is drasztikusan csökken. Az előbbi esetenél várható 144 helyett, a valószínű hangkészletből már csak 16 lehetséges, és az illeszkedő tonális-reális kvintváltó változatok száma együttesen sem haladja meg a 24-et. Ugyanakkor, e dallamívek hitelességét-hihetőségét éppen az erősíti, hogy a hangkészlet a leggyakoribb és legvalószínűbb hangokból ad választékot. Ezért, a kevés számú „optimális” változat, talán jobban megközelíti a mára már „ködbe vesző ősi dallamot”.

A 2. és 4. sorok reális tükörpárjai: e kvintváltó sor-párok adják a régi stílusú magyar népdalok „lényegi magvát”. A B^5 -B talán a páva- és tűzrakó-dallamok legbiztosabb dallamívei, mivel ezeket általában igyekeztek megőrizni, pontosan felidézni. A dallam első felének és a strofa végének lezárásához. Íme, a valószínű hangkészletből formálható reális kvintváltó párok:

36. táblázat: A 2. és 4. sorok reális (egyező) kvintváltó tükör-párosításai

Tükörpárok sorszáma	Reális tükörpár	2. sor = B^5_x	4. sor = B_x
1. számú „B” kvint-pár	B^5_1 és B_1	s-s-m-r-m-m	d-d-l,-s,-l,-l,
2. számú „B” kvint-pár	B^5_2 és B_2	s-m-r-r-m-m	d-l,-s,-s,-l,-l,
3. számú „B” kvint-pár	B^5_3 és B_3	s-s-r-r-m-m	d-d-s,-s,-l,-l,
4. számú „B” kvint-pár	B^5_4 és B_4	s-m-m-r-m-m	d-l,-l,-s,-l,-l,

A kevés számú változat ellenére több hasonlóság is megfigyelhető. Az 1. számú „B” kvint-pár a Jászsági páva- és tűzrakó változatok jellemzője, míg a 3. számú a Kunsági változatoké. A 4. számú kvint-pár pedig a Szegedi, Bányoki és Gyimesi rövid páva-változatokat díszíti. De jelen van a Csongrádi régi, Baranyai II., Zalai I. és Csíki tűzrakó-változatokban.

Az 1. és 3. sorok reális tükörpárjai: a valószínű hangkészletből generált bevezető és összekötő reális kvintváltó sor-párok. Hiteles ívképletük: A^5 -A. Kis számuk ellenére ezek is szolgálhatnak meglepetéssel. Íme, a valószínű hangkészletből formálható reális kvintváltó párok:

37. táblázat: Az 1. és 3. sorok reális (egyező) kvintváltó tükör-párosításai

Tükörpárok sorszáma	Tükörpárok	1. sor = A^5_x	3. sor = A_x
1. számú „A” kvint-pár	A^5_1 és A_1	l-l-s-m-l-l	r-r-d-l,-r-r
2. számú „A” kvint-pár	A^5_2 és A_2	l-l-s-m-s-l	r-r-d-l,-d-r
3. számú „A” kvint-pár	A^5_3 és A_3	l-l-m-m-l-l	r-r-l,-l,-r-r
4. számú „A” kvint-pár	A^5_4 és A_4	l-l-m-m-s-l	r-r-l,-l,-d-r

Az 1. számú „B” kvint-pár most is a Jászsági páva- és tűzrakó változatok jellemzője. A 3. számú kvint-pár pedig a Szegedi, Gyimesi és Kunsági régi páva-változatok része. De ez építi a Csongrádi, Hosszúhetényi, Baranyai I. és a Csíki, Kunsági és Verőcei tűzrakó változatok dallam-íveit is. Vagyis, a kisebb tartományú valószínű hangkészlet közel annyi dallam-változat forrása, mint amennyit a jóval testesebb lehetséges hangkészlet képes „kiállítani”.

Az 1. és 3. sorok tonális hangulatpárjai: eredetileg az 1. és 3. sorok reális kvint-váltó tükörképei lehettek. Amelyek – idővel – a díszítések és hajlítások hatására a reális kvint-váltást tonálissá (hangzás-rokonná) alakították. Íme, a valószínű hangkészlet-adta reális kvintváltó párok:

38. táblázat: Az 1. és 3. sorok főbb tonális (hasonló) kvintváltó hangulat-párosításai

Hangulatpárok sorszáma	Hangulatpárok	1. sor = A^5_x	3. sor = Av_x
1. számú „Av” kvint-pár	A^5_1 és Av_1	l-s-s-m-l-l	r-r-d-l,-r-d
2. számú „Av” kvint-pár	A^5_2 és Av_2	l-s-s-m-s-l	r-r-d-l,-d-d
3. számú „Av” kvint-pár	A^5_3 és Av_3	l-s-s-m-s-l	r-r-l,-l,-r-d
4. számú „Av” kvint-pár	A^5_4 és Av_4	l-s-s-m-l-l	r-r-l,-l,-d-d

Megjegyzés: természetesen több tonális kvint-pár is összehozható, de ezek túlzottan különböznek, esetleg kezdő- vagy véghangjaik zavaróan illeszkedhetnek.

Ahogy a lehetséges hangkészlet, úgy a valószínű hangkészlet sem adott érdemi (vagyis a gyakorlatban hasznosuló) tonális kvint-párokat. Egyedül csak a 3. számú kvint-pár „hozza” a Tápéi változat 3. sorát (Av_3), de a hangkészletből már nem futja az teljes első sorra (az A^5 -re), ehhez már egy hang hiányzik. Ez a kísérlet is megerősítheti azt a vélekedést, hogy az eredeti ősi dallam-változat inkább csak reális kvint-váltásokra épülhetett.

Az ősi dallam nyomában

Ezzel el is érkeztünk a fő kérdésekhez. Azokhoz, amelyek megválaszolása e kötet megírását motiválta. Vajon, milyen lehetett az ősi dallam? Milyen lehetett a verselése? Milyen lehetett az előadás-módja? Milyen hangszeren játszhatták vagy kísérhették?

Milyen lehetett az ősi dallam? A lehetséges és valószínű hangkészletek alapján már eddig is tehattünk egy általánosítható megállapítást. Amit a bemutatott gyűjtött dallamok is igazolnak. Mégpedig azt, hogy a felidézhető „páva” és „tűzrakó” („arass” stb.) hasonló dallam-változatok lényegében – kevés eltéréssel – ugyanazokra a közös alap-motívumokra utalhatnak. A reális kvint-pár hasonlóságok pedig pontosan mutathatnak arra a néhány (ma is ismert) dallam-változatra, amelyek leginkább hasonlatosak lehetnek egy ősi (régii stílusú) alap-változathoz. Íme, a „két módszer adta” közös dallam-változatok:

39. táblázat: Ősi alap-dallamhoz legközelebb állható ismert dallam-változatok

Dallam-változat	Szöveg-típus	Dallam-ív ⁹⁰	Közös 4 soros dallamuk
Kunsági régies változat	„Repülj páva, repülj”	$A^5_3 B^5_3 A_3 B_3$	l-l-m-m-l-l s-s-r-r-m-m
Kunsági változat	„Meggyújtám a tüzet”	$A^5_3 B^5_3 A_3 B_3$	r-r-l,-l,-r-r d-d-s,-s,-l,-l,
Jászsági régies változat	„Repülj páva, repülj”	$A^5_1 B^5_1 A_1 B_1$	l-l-s-m-l-l s-s-m-r-m-m
Jászsági változat	„Arass rózsám, arass”	$A^5_1 B^5_1 A_1 B_1$	r-r-d-l,-r-r d-d-l,-s,-l,-l,
Szegedi változat	„Fölszállott a páva”	$A^5_3 B^5_4 A_3 B_4$	l-l-m-m-l-l s-m-m-r-m-m r-r-l,-l,-r-r d-l,-l,-s,-l,-l,
Gyimesi rövid változat	„Repülj páva, repülj”	$A^5_3 B^5_4 A_3 B_4$	
Csongrádi régi változat	„Megrakják a tüzet”	$A^5_3 B^5_4 A_3 B_4$	
Csíki változat	„Megrakják a tüzet”	$A^5_3 B^5_4 A_3 B_4$	
Baranyai változat II.	„Megrakják a tüzet”	$A^5_3 B^5_4 A_3 B_4$	
Piarista zsolttár-változat	„Rám ne támadj, Uram”	$A^5_3 B^5_4 A_3 B_4$	

Ezekon kívül több olyan páva- és tűzrakó változat is ismert, amely csak 1-2 hanggal tér el az előbbi változatoktól. Amelyeknél, az eltérések is a hangsúlytalan helyekre korlátozódnak. Erre különösen látványos példa a Palóc archaikus és a Jászsági tűzrakó-változat. Ezek hasonlósága a Kunsági változathoz letagadhatatlan, mivel az eltérések nem véletlen-szerűek. A Palóc archaikus változat különösen fontos, mivel a szövege olyan információt tartalmaz, ami jelentős lehet a „tűzrakó” dallam-versek értelmezéséhez:

40. táblázat: Ősi alap-dallamhoz legközelebb állható ismert dallam-változatok

Hangok sorszáma =	Hangok sorszám szerinti magassága (szolmizálási változatonként)																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Kunsági változat	l	l	m	m	l	l	s	s	r	r	m	m	r	r	l	l	r	r	d	d	s	s	l	l
Palóc archaikus változat	l	l	l	m	l	l	s	r	r	r	m	m	r	r	r	l	r	r	d	s	s	s	l	l
Jászsági változat	l	l	s	m	l	l	s	s	m	r	m	m	r	r	d	l	r	r	d	d	l	s	l	l

Találkozhatunk olyan változatokkal is, amikor a második és negyedik sor végét lefelé hajlítják, a lá-végű pentaton dallamot ezzel szó-végűvé fordítva. Ami akár történhetett fordítva is, például úgy, hogy a szó-végű változat volt az ősi, amely később lá-végűvé „kunkorodhatott”.

⁹⁰ Jelölések a valószínű dallamok fejezet-részben használt számozások szerint.

Érdekes jelenség, hogy az ismert páva-dallamok többnyire „cifrábbak”. Viszonylag gyakoriak a hajlítások, és a pien-hangok. Valamint, a hétfokú skálás (lá-moll) változatai is elterjedtek.

A tűzrakó-dallamok – viszont – inkább egyszerűbbek, kevesebb a pien-hangokkal tűzdelt vagy hétfokú változatuk. Valamint, több tűzrakó-dallamból lett páva-dallam, mint páva-dallamból tűzrakó. Mindezek erősítik azt a vélekedést, hogy a tűzrakó-dallamok lehettek a régebbiek, netán ezek szolgálták alapként a későbbi páva-dalok megszületéséhez.

Melyik volt előbb? Erről biztosat állítani, felelőtlenség lenne. Ugyanakkor, több jel is azt sejteti, hogy a páva-dalok jóval később születhettek, mint a tűzrakó dalok. Erre utalhat, hogy a tűzrakó-dalok verseinek többségében szereplő „vármegyeháza” és az ilyen börtönökkel is rendelkező építmények – hazánkban – csak XVIII. század vége felé kezdtek épülni-elterjedni. És, ekkortól terjedt ki – köznépre is – a hosszabb ideig tartó börtönbüntetés. A páva-daloknál gyakori kesergő-szerű verselések is ekkortól kezdhettek születni, az akkor divatba jött szerelmes betyár-romantika jegyében. Az a tény, hogy a betárok többsége a pásztorságból (csikósokból, gulyásokból, juhászokból) verbuválódott: rávilágíthat a páva-dalok dallamának eredtére. Mivel, a tűzrakó-dalok dallama is a pásztorság körében volt elterjedtebb, ezért igen valószínű, hogy ezek adták a dallamot a pávás-rabos verseléshez. A dallam-átvétel hihetőségét az a tény is erősítheti, hogy a tűzrakó dallamú és „arass babám (rózsám)” szövegű népdalok is az alföldi környezetben terjedtek el. Míg, az újszerű nép-dallamú változataik inkább a hegyes-erdős vidékekhez kötődnek. Mindezek azt a vélekedést erősítik, hogy a „pásztoros” tűzrakó-dallamok lehettek a régebbiek, ezek szolgálták alapként a „betyáros” páva-dalok megszületéséhez.

Milyen lehetett az ősi verselése? Ez bizonyára örök talány marad. A tűzrakó-dallamok régebbi keletkezése még nem igazolja a régi verselésük megőrződését. Ugyanakkor a Csongrádi régi, a Kunsági, Csíki, Baranyai és Palóc archaikus változatok felvilágosítást adhatnak a verselések lényegéről, tartalmuk mélyebb értelméről. Természetesen csak akkor, ha az azonos értelmű szöveg-részekből a pontosabbakat kiválasztjuk és a megfelelő részekkel összeillesztjük. Íme, az eredmény, amely elsőre kevesebbnek tűnhet, mint amennyit szimbolikusan kifejez:

1. Megrakják a tüzet, || Mégis elaluszik. || Nincs az a szerelem, || Aki el nem múlik. ||
2. Rakjuk csak legények,⁹¹ || Hogy el ne aludjon. || Legény s' leány azon, || Együtt átugorjon.||
3. Rakd meg, babám, rakd meg, || Lobogó tüzedet. || Hadd melegítsem || Gyöngye kezeimet.||
4. Szítsad rózsám, szítsad || Kihunyó tüzedet. || Hogy fel melegítse, || Kihűlő szívemet. ||
5. Szól a kakukkmadár, || Talán megvirrad már. || Isten veled, rózsám, | Magad maradsz immár.||
6. Szerelem, szerelem, || Átkozott gyötrem. || Mért nem virágoztál, || Minden falevelen.||

Az így összeillesztett szöveg = egy régi legény-leány kivonulási, egy ősi termékenységű ünnepet körvonalaz. Egy olyan fiatalság-ünnepet, amelyhez szorosan kötődött a tűzrakás, tűzgrás, és az azt követő „páros félrevonulás”. Egykor ilyen ünnep volt = György-nap és Iván-nap⁹², néhol Húsvét-hétfő vagy Pünkösöd-hétfő sötét hajnala. Helyenként előfordulhatott rituális „égető napokon”, mint a Kiszé-hajtás, Luca-napi gonoszűzés, esetleg aratást vagy szüretet lezáró utolsó nap. Néhol lakodalom vagy farsang főünnepének éjjelén, almaszüret végén, a tavaszi és őszi „kijárások” estéjén. Vagy legény és leány beavatások után. Ilyenkor a legények és leányok (a szülői-rokoni szemektől távol) ünnepelhetek, vigadozhattak. Az ünnep tűzéhez mindig a legények gyűjtötték a fát és rakták a máglyát. De a meggyújtott tüzet már a leányok táplálták.

⁹¹ A Csíki változatban: „Rakd meg, pajtás, rakd meg”

⁹² Magyar Néprajzi Lexikon: Szent-Iváni tűz. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

A vers 2. sorának második felében egyértelmű az utalás arra, hogy az ilyen „tűzgráson” kik vehettek részt. Csak a legény- és leány-avatáson átesett⁹³, és házasságot még nem kötött (eladó) fiatalok vehettek részt. Azok, akiknek már megengedett volt az udvarlás, bálozás, kocsmázás és házhoz járás⁹⁴. A félreesőbb falusi-tanyasi, egyes és ártéri vidékeken, a nemi kapcsolatokat⁹⁵ és együttéléseket⁹⁶ sem ítélték meg olyan szigorúan⁹⁷, mint a vallásosabb városokban.

A vers 3. és 4. sora egyértelmű szexuális utalás. Arra, hogy a közös ünneplést lezáró tűzgrás után, a fiatalok párosan elvonultak, „együtt-tovább ünnepelni”. Erre „céloz”, hogy a leány felszólítja a fiút (a babáját), hogy rakja meg a „saját tüzét”, hogy az „kézzel fogtató meleget adjon”. A fiú pedig felszólítja a leányt (a rózsáját), hogy a „belső tüzét” ne hagyja kihunyni, a „rózsa bimbója kinyílhasson”. A további események már gyenge fantáziával is elképzelhetők. Ami érthető, hiszen az éjjeli „fiatal-kivonulások” többnyire a szabad szerelemről is szóltak.

A vers 5. sora az ünnep sajátos pirkadati lezárására utal. Arra, hogy a párban elvonult fiatalok már napfelkelte előtt befejezték az „ünneplést és barátkozást”. Ekkor egymástól elbúcsúztak, külön-külön hazamentek és a történekről nem beszéltek. Egykor, az ilyen tűzrakó-tűzgró ünnepek lehetővé tették, hogy a fiatalok szabadon ismerkedhessenek, kiélhessék vágyaikat. Sőt, az ilyen ünnepek eseményeit és következményeit nem tekintették erkölcstelennek vagy bűnnek. Sokkal inkább áldásnak, égi ajándéknak, felszabadulási és kiélési lehetőségnek.

A vers 6. sora egyfajta fiatalos panaszkodás. Arról, hogy – bár gyakran vannak vágyaik – mégis kénytelenek magukat visszafogni. Mert „nem minden nap van ilyen ünnep” (nem minden levél virágzik az év életfáján). Vagyis a dal nem tekinthető szerelmi kesergőnek. Sokkal inkább egy régi rituális termékenység-szertartási, közösségi-párosító éneknek.

Milyen lehetett az ősi előadásmód? Ennek megválaszolásakor is csak feltételezésekre lehetne hagyatkozni. Tény, hogy a gyűjtési leírások és az autentikusnak tartott előadások szerint az előadásmód: parlando. Egy olyan dallamos beszédszerű elmondás, amikor az előadásmód főleg a szöveghez (annak tagolódásához, szótag-hosszaihoz) igazodik. Ilyenkor, az éneklést-zenélést nem az előre leírt kotta, hanem a szöveg és kifejezésmód határozza meg. A tempója többnyire: largo. Lassan-szélesen, 45-60 percenkénti ütemszámmal (ahogy a nyugodt szív dobog).

Ehhez kapcsolódik egy 1979-es szabadszállási vásári élményem. Amikor egy helyi citerás és tárogató együtt játszott a „Megrakják a tüzet” dallamukat. Amely hosszan tartott, mivel az alap-dallamra több 6-os szótagszámú más dalszövegeket is összefűztek. Az előadásuk azért volt figyelemre méltó és különleges, mert a különböző strófák azonos számú sorai = eltérően játszották! Mintha a Kunsági, Jászsági és Palóc archaikus dallamíveket az szerint váltogatták volna, hogy éppen melyik illett jobban a szöveg szó-tagolásához. Vagyis, nem „egy kaptafára” énekeltek. Íme, néhány példa a kezdősorok... verseléshez igazodó ének-változataira.

„Meg-rak-ják a tü-zet” = l-l-l-m-l-l

„Rakt meg babám, rakd meg” = l-l-m-m-m-l

„Szól a ka-kukk-ma-dár” = l-m-m-m-m-l

„Rak-jad rózs-ám rak-jad” = l-l-m-m-l-l

„Rak-juk csak le-gé-nyek” = l-l-m-l-l-l

„Szerelem, szerelem” = l-l-l-m-m-l

⁹³ Magyar Néprajzi Lexikon: Avatás. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

⁹⁴ Magyar Néprajzi Lexikon: Korcsoport. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

⁹⁵ Magyar Néprajzi Lexikon: Házasságon kívül elismert kapcsolat. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

⁹⁶ Magyar Néprajzi Lexikon: Vadházasság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

⁹⁷ Magyar Néprajzi Lexikon: Próbaházasság. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Talán ilyen lehetett a régi idők szöveg-kísérő „parlando-igazodó” éneklési módja. Az, amely hűen igazodott a hangok-szótagok időmértékéhez. Vagyis az éneklés nem öncélú vagy gépies kifejezés volt, hanem módszer a „kimondás” nyomatékosítására, az érzelmi hatás növelésére. Talán így alakulhattak ki a helyi dallam-változatok is, igazodva az akkori régi verseikhez. Az átmenetek hajlításával és a pien-hangok beillesztésével pedig a „cifrább” változatok

Ősi dallamhoz ősi hangszerek

Milyen hangszereken kísérhették az ősi páva vagy tűzrakó dallamokat? Erre talán könnyebb a válasz, mivel a régi magyar népi hangszerek szinte a XIX. század közepéig megőrződtek.

Három-lyukú hosszú furulya: talán ez lehetett a legegyszerűbb, erre alkalmas régi hangszer⁹⁸. Bár tény, hogy 80-100 cm-es hossza nem segítette a könnyű használatot, de baritonos hangja és egyszerű kezelése ezt kárpótolta. Egykor ismert volt Észak-Magyarországon (főleg a palóc-vidéken), és az Alföld északi peremén (Jászságban). Amely alapjában a „szó,” hangon szólt, a három játszó-lyuk pedig a **l,-d-r** hangokat adta, majd erőteljesebb átfújással (kvint-ugrással), az ezen sorban illeszkedő **m-s-l** hangokat is megszólaltatta. Ez a három lyukú furulya épp’ „kiadta” a páva és tűzrakó dallamok játszásához szükséges lá-pentatonsort. Sőt, alkalmas volt a szó-végű pentaton dalváltozatok játszására is (mivel a furulya alapból erre volt „faragva”). Sajnos, ez a furulya-típus mára más szinte elfelejtődött. Hasonló 3 lyukú furulyák (rövidebb hosszal és magasabb hangon) középkori kísérő (tábori) hangszerként ismertek voltak... angol, provanszi, portugál és baszk vidékeken is. A XIX. századi brit katonazenekarokban még elterjedt hangszernek számított (természetesen másfajta hangolással).

Öt-lyukú hosszú furulya: hasonlóan megfelelt a régi pentaton dallamok játszására. Ez, lényegében a három-lyukú hosszú furulya... öt-lyukú változata. Főleg a dél-dunántúli (tolnai, zalai, somogyi és ormánsági) vidékeken volt ismert. Alapból a „szó,”-hangot adta, az öt furata pedig a **l,-d-r-m-s** hangsort szólaltatta. Erősebb átfújással, a „lá” és „ti” hang is megszólalt. Nem véletlen, hogy a dunántúli dallam-változatokban gyakoribb a dallamot cifrázó-hajlító „ti” pien hang. Sajnos, mára ebből a furulyából is csak mutatóban maradt, használata elfelejtődött). Ennek a furulyának volt dunántúli pentaton változata, amely a **l,-di-r-m-si** hangsort adta (annak ellenére, hogy alapból ez is a „szó,” hangot keltette).

Pásztorfurulya: leginkább ez volt alkalmas a szó- és lá-végű pentaton dallamok játszására. A furulya hossza nem volt nagyobb 45-50 cm-nél (a hosszú furulya felénél). Ebből adódóan egy oktávval magasabban is szólt annál. Alapból a „szó,” hangot adta. A hat furata pedig egyenként a teljes pentaton skálát, a **l,-d-r-m-s-l** hangsort. Ezáltal a páva- és tűzrakó dallamok (pontosabban: a szó- és lá-végű pentaton dallamok) átfújás-váltás nélkül lejátszhatóvá váltak. Ami nemcsak megkönnyítette a zenélést, de egyenletesebb hangzást is biztosított. Ahogy, a kisebb furulyahossz is könnyebb-kényelmesebb kezelhetőséget és jobb hordozhatóságot eredményezett. Ügyesebb furulyás a teljes mixolid-skálát képes volt megszólaltatni rajta, ami elősegítette a lejátszott pentaton dallamok „cifrázását” (pien-hanggal való díszítését) is.

Magyar duda: sajátosan dupla sípszáras, kontrasípos bőrduda⁹⁹. A duplasíp egyike öt-lyukú (mint az öt-lyukú furulya). A duplasíp másik része – a kontrasíp – egylyukú, amely befogás nélkül az öt-lyukú alaphangját adja. Befogással pedig a saját alaphangját, amely az öt-lyukúénál egy kvarttal alacsonyabb). A harmadik sípja (a bordó), játszó-lyuk nélküli, alapból az 5

⁹⁸ Magyar Néprajzi Lexikon: Korosztály. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

⁹⁹ Magyar Néprajzi Lexikon: Duda. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

lyukú alaphangjának 1 vagy 2 oktávval mélyebb hangzását adja. Megfelelő összehangolással (amire a duda lehetőséget adott) kiválóan szólaltatta a pentaton dallamokat. Egykor megbecsült mesteri hangszernek számított. Az egyetlen magyar népi hangszer, amelyre külön dallamokat írtak. A dudásokat nem fizetett zenészeknek, hanem tisztességes vendégnek tekintették, Szolgáltatásukért¹⁰⁰ pénzt el nem fogadtak. De utaztatásukat, teljes ellátásukat a házigazda állta.

Bordás: más néven huhogó. Az egyik legrégebbi és legegyszerűbb házilag elkészíthető fúvós hangszer. De már a reneszánsz-korban kiment a divatból. Talán halk és kissé magas hangja miatt, talán mert az egyház bűnös-pogány hangszernek tekintette. Kultúrkörökben ugyanis pánsíp néven ismert. Legtovább a Kárpátok keleti hegyvidékén és moldvai vidékeken maradt fenn, kuvics, náj vagy szviril néven. Eredetileg 7 zárt ajaksíp, egymás mellé és egy sorban kötve, nagyság szerint. A sípok hangolása: **s-l-d'-r'-m'-s'-l'** amivel a régi szó- és lá-végű pentaton dallamok könnyen és tisztán lejátszhatók. A sípok első behangolása a végükbe töltött méhviaszdugó mozgatásába és forró viasz rácsöppentésével történt. Általában egy oktávval magasabban szólt, mint a furulyák, viszont igen tisztán. Erős átfújással a hangmagasság nem egy oktávval, hanem oktáv+kvinttel növekedett. Közbenső hangok megszólaltatása már nem volt lehetséges. A folyamatosan játszható skála-tartománya a furulyáénál sokkal korlátozottabb és szakadozottabb volt. „Ahány síp, csak annyi hang”, ami indokolhatja visszaszorulását (gyermekhangszerré válását). Ugyanis, két oktávnyi dūr-skálához már 15 sípra lett volna szükség, amit elég nehéz kezelni (és akkor még mindig hiányoztak az időnként szükséges félhangok). Viszont, a pentaton-dalok többségéhez a 7 sípos bordás éppen megfelelt.

Körtemuzsika: lapított körte formájú (rossz nyelvek szerint koponya-formájú) égetett cserépből készült ajaksípós hangszer. A rajta kialakított 6 furat hangolása egyezett a 6 lyukú furulyáéval, de annál egy-oktávnyival magasabban szólt. Ezért, a körtemuzsikán szinte úgy lehetett játszani, mint a furulyán. Fúvás módjával a hangszínét, erősségével pedig a hangmagasságot könnyen lehetett változtatni. Ennek ellenére, a középkortól fokozatosan kiment a divatból. A XIX. századra már szinte csak gyermekhangszernek, játéknak, vásári ajándéknak tekintették.

Koboz, kobza: egykor igen elterjedt-ismert, de a középkortól fokozatosan kiszoruló lantszerű hangszer. Egy régi leírás szerint¹⁰¹: „A kobza¹⁰² egy gitárszerű hangszer, melynek öt bordája, rövid nyaka és nyolc húrja van, ezt tollal pengetik s a zenekarban a nehezen hordozható cimbalmot helyettesíti.” Ehhez annyi kiegészítés szükséges, hogy a nyolc húr, az valójában 4 húrpár volt. A húrpárokat pedig egyazon hangra (vagy oktávjukra) hangolták. Vagyis, 4 különböző húrpár-hangra. De ez már a XIX. századi koboz, amely már nemigen volt használatos dallamok lejátszására. Inkább ritmikus akkord-lejátszásra és más hangszer dallam-kíséretéhez felelt meg. A korabeli koboz 4 húros volt, és hangolása lehetővé tette a pentaton dallamok lejátszására és akkord-kíséretéhez egyaránt. Használat előtt, természetesen összehangolták a vele együtt játszó furulyával vagy a dudával. Az akkori hangolásuk: **s,-r-l,-r** vagy **r,-l,-r-s**. Amiből egyértelműen kitűnik, hogy ideális hangolás a szó- és lá végű pentaton dallamok lejátszásához és akkord- és basszus-kíséretéhez. A koboz még elterjedt hangszer volt a XVII. századi Magyarországon. Legtovább jázság és kunság vidékén, székelyföld keleti részén maradt fenn. De a XX. századra már csak a moldvai csángóknál maradt használatban. Holott, a középkorban (különösen Erdélyben és Felvidéken) mindenfelé ismerték és kedvelték.

¹⁰⁰ Sok helyen a dudást: tudós pásztornak tartották, ha gyógyítással és rontás-elhárítással is foglalkozott.

¹⁰¹ Orbán Balázs: A székelyföld leírása (1868–1873).

¹⁰² Magyar Néprajzi Lexikon: Koboz, kobza. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Tambura: hosszú nyakú, pengetős lantféle. A tambura¹⁰³ feltehetően török közvetítéssel juthatott el hazánkban a XVI. században, de csak a megszállt hódoltsági részekben honosodott meg. Gyakori formája a fél-körte alakú test, elől falappal lefedve, abból kiinduló vékony és rövid nyak. Feltehetően az ott addig szokásos, hasonló lantfélétet válthatta le. Kezdetben 2 vagy 3 húros volt. Ezek hangolása: **s,-r** vagy **s,-r-l**. Ez lehetővé tette a pentaton dallamok könnyű lejátszását és a szűk akkordos kíséretet. A későbbi négyhúros változatnál már 3 húr ugyanarra a hangra, a sorban 4.-et pedig mélyebbre hangolták (mint a 4 húros gardonnál). Ezeket már pengetős kísérőhangszerként használták. Az újabb öthúros tamburák pedig egyre inkább gitárnak tűnnek, kivitelre és hangolásra egyaránt. Mára a tambura Magyarországon háttérbe szorult, de szlavóniai és vajdasági részekben még hallhatók a játékaik... bár nem a régi módon.

Gardon: más néven ütőgardon¹⁰⁴ (gardony, ütősgardony, tekenyőgardon, csipi-s-üti, dob) egy csellóra emlékeztető, házilag készített, népi húros ritmushangszer. Tartozéka egy „ütő” vagy „páca” is (másfél-két arasznyi, seprűnyél vastagságú keményfa bot). A hangszert ütögetéssel, „csipkedéssel” vagy pengetéssel szólaltatják meg. Ütött akkordokkal vagy csipkelődő-pengető szólammal egészítették ki a fúvott zenét. Egykor, még csak három húrja volt, amelyeket különbözően hangoltak, illeszkedve a kísért furulyához vagy dudához. Akkori régies hangolásuk: **s-r-s**, vagy **s-d-s**. Ezeket pengetve egyaránt könnyen játszhatták a lá- és szó- végű pentaton dallamokat. A **r-s,-r** hangolás 2 húron „szólózásra”, a mély „r,” húron pedig basszus-kíséretre adott lehetőséget. Később, a gardonok négyhúrosak lettek, és ezeket kifejezetten csak zenekíséretre használták, egyfajta hangolt tánc-kísérő dobként. Húrjaikat is ez szerint hangolták, 3 húr ugyanarra a mély alaphangra, a 4.-et egy oktávval magasabbra **r,-r,-r,-r**. Kiskunság „szállási-részein” – az 1970-es években – némely tanyasi lakodalomban még lehetett ilyet hallani. Csíki és bukovinai székelyeknél, csángóknál a mai napig fennmaradt hangszer.

Háromhúros brácsa: ezt a vonós hangszert – manapság – kizárólag a magyar, román és cigány népzeneben használják, főként Erdély területén. Dallam játzsására nemigen alkalmas (mivel a vonó egyszerre szólaltatja meg az összes húr). Egykor pengetős hangszerként is használták (mint a nagybögőt), úgy alkalmas volt dallam-szerű játékokra is. Szólózhattak úgy is, hogy a vonóval csak a szélső húr „húzták meg”, de ez már komolyabb tudást és gyakorlatot igényelt. Hangolása: „húzásra” **s,-r-l**, vagy **s-r-l**, „nagybögőzésre” inkább **s,-r-l**. Eredetileg házilag készített bélhúrokat és lószőr-vonókat használtak, amivel a hangja melegebb (bár halkabb) volt, mint fémhúrokkal. Magyarországon szinte már nem használnak ilyen hangszert.

Kiscimbalom: amely egykor házi készítésű, asztali húros ütő-hangszerként „adta” a muzsikát. Úgy, mint egy olyan több húros, szögletes, asztali ütőgardon... amelynél annyi a húr, ahány hangot meg akartak szólaltatni. A húrokat így nem kellett lefogni, elegendő volt a megfelelő hangolású húr ráütni. magától értetődő, hogy a hangolása is követte a lejátszandó dallamot. Vagyis, az ősi változatában elegendő volt 7 húr is (**s-l-d'-r'-m'-s'-l'**). Amelyek kiegészülhetnek még e sorba illő hangolású, de egy oktávval mélyebben szóló húrokkal is (többnyire **m-r-l,-s**). E két oktávnyi átfogással igencsak díszesen lehetett előadni a szó- és lá-végű pentatonokat. Később a húrok kiegészültek pien-hangokkal, amelyek lehetővé tették a diatonikus dallamok lejátszását is. Ez a kiscimbalom a XIX. század közepétől kiszorult a magyar házi-zenélésből (gyenge hangja miatt csak ennyire volt alkalmas). És, a XX. század elején szinte teljesen eltűnt. Hagyományuk nyomokban még fellelhető az Alpok, Dinári- és Balkáni-hegység, és a Kárpátok hegyi népességei körében. A kiscimbalmot leváltó díszesgyári cimbalom a nép körében már nem honosodott meg, hanem az elit cigányzenekarok hangszerévé vált.

¹⁰³ Magyar Néprajzi Lexikon: Tambura. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

¹⁰⁴ Magyar Néprajzi Lexikon: Gardon, ütőgardon. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977-1982

Egyéb, nem autentikus hangszerek: amiből van jócskán. Az eddig felsoroltakon túl még szóba jöhetett a tilinkó, a szélfurulya és a doromb is. De ezek csak szórványosan voltak ismertek, és inkább csak egyéni „vidulásra” szolgáltak. A régi dallamok – természetesen – szólalhattak hegedűn (vagy más hasonló vonós hangszeren), esetleg citerán vagy tekerőlanton is. De ezek a hangszerek – a mai széles körű elterjedésük ellenére, és a torz közhiedelem ellenére – közel nem magyar, hanem jövevény hangszerek.

Némelyikből az álnépies divat kreált a XIX. században „echte ungarische” hangszert. Ugyanis, a hegedű XVI. századi itáliai eredetű, főleg német-osztrák hatásra terjed el nálunk is (a balkáni egyszerűbb változata pedig a cigányság hangszereként). A régi citera pedig a tambura laposabb-asztali változata lehetett. Amely aztán tovább „szögletesedve és húrosodva” a XIX. század közepére a maihoz hasonló formáját és használati módját (Salzburgi hatásra). E vélekedést erősíti, hogy az Alföldön gyakran tamburának nevezték a citerát. Valamint, hogy a citerára is jellemzőek a dallamhúrok melletti, azonos hangolású kísérőhúrok.

A dallamok után, ennyi talán elegendő a hangszerekről is. Kifejező „képzavarral élve”: most már némileg tisztábban látható, hogy a két dallam-típusban valójában miként volt hallható.

Utószó helyett, egy játékos kísérlet

A kötet elején már említettem egy régebbi élményemet, a pentaton-xilofonon játszó kislányról. Az akkori események alapján felvetődik a kérdés: vajon miként játszható le a Himnusz, csak pentaton hangsorral? A választ magunk is megtalálhatjuk. Hiszen, az eddig közölt ismeretek szerint a Himnusz pentaton-dallamra történő konvertálása nem okozhat nehézséget. Sőt, a régi dallamok formálódásai-változatai alapján, akár több dallam-példához is juthatunk. Íme:

Illeszkedő változat: amikor a Himnusz szolmizációs dallamának relatív hangsorát pentaton hangsor helyettesíti. Oly módon, hogy a pentaton hangsorból hiányzó „hymnusz-hangokat”, a hozzájuk legkisebb távolságra lévő pentaton-hang pótolja. Vagyis, $f = m$; $t = d'$; $f' = m'$; $si = l$. Ez talán az a változat, amely leginkább illeszkedne a Himnusz dallam-és szöveg-menetéhez.

Kiemelő változat: amelynél a pentaton hangsorból hiányzó „hymnusz-hangokat” a mellettük álló szomszédos-magasabb pentaton-hang pótolja. Vagyis: $f = s$; $t = d'$; $f' = s'$; $si = s$. Ez olyan, mintha a hiányzó hangokat jövevény- (pien-) hangoknak tekintenénk, és ezeket „kigyomlálva” megpróbálnánk az alap-dallamot visszaállítani. Ez a változat már kissé kitarulkozóbbnak tűnik.

Tercelő változat: amelynél a pentaton hangsorból hiányzó hangokat... azok „pentaton tercei” pótolják. Ez olyan érzetet ad, mintha az alapidallam a hiányzó hangos helyeken elhalkulna, és egy más hangfekvésű kísérő dallam hangjai szólalnának meg helyettük. Vagyis: $f = r$ vagy l ; $t = s$ vagy r' ; $si = d'$ („f” sohasem). Azon elv szerint kiválasztva a pótló-hangot, hogy melyik van közelebb az őt követő hanghoz. De – lehetőség szerint – a dallam ívéhez illeszkedve. Vagyis, emelkedő hangívben ne legyen magasabban (süllyedő ívben ne legyen mélyebben) az őt követő hangnál. Ez a változat olyan, mintha egy másik szólam lenne, ami – pentaton hangszeren – az eredeti Himnusz-dallamhoz is illeszkedik. Mintha az ének és a kísérlet egymást kiegészítené.

Lüktető változat: amelynél a szomszédos hangok összevonódva „duplázó” pentaton hanggá alakítódnak, mint a Kunsági „páva” és „tűzrakó” dallamok. Csak nyomatékösítő soronkénti véghanggal. „Húzogató változat”, mert hangzása hasonlít egy 3 húros brácsa-kísérethez.

41. táblázat: Himnusz dallamának generált pentaton-változatai

Változatok	1. sor	2. sor	3. sor	4. sor
Himnusz 1. fele	m f s d' s f m	l s f m r-m f	r m f r' f m r	s f m r d-r m
Illeszkedő 1. fele	m m s d' s m m	l s m m r-m m	r m m r' m m r	s m m r d-r m
Kiemelő 1. fele	m s s d' s s m	l s s m r-m s	r m s r' s m r	s s m r d-r m
Tercelő 1. fele	m r s d' s r m	l s r m r-m r	r m r r' r m r	s r m r d-r m
Lüktető 1. fele	m m d' d' s s m	l l m m r-r m	r r r' r' m m r	s s m m d-d m

Változatok	5. sor	6. sor	7. sor	8. sor
Himnusz 2. fele	d' t l si l t m	m'-r' d' t d' r' s	f' m' r' d' t l s	f m m r r-m d
Illeszkedő 2. fele	d' d' l l l d' m	m'-r' d' d' d' r' s	m' m' r' d' d' l s	m m m r r-m d
Kiemelő 2. fele	d' d' l l l d' m	m'-r' d' d' d' r' s	s' m' r' d' d' l s	s m m r r-m d
Tercelő 2. fele	d' r' l d' l r' m	m'-r' d' r' d' r' s	r' m' r' d' r' l s	s m m r r-m d
Lüktető 2. fele	d' d' l l d' d' m	m'-m' d' d' r' r' s	m' m' r' r' d' d' l	s m m r r-r d

Megjegyzés: szürke sávval kiemelve a Himnusz eredeti dallama.

A fentiekén kívül – bizonyára – más elvek alapján is konvertálhatók pentaton-változatok. Például, egy 5 hangos pentaton kontra-dallam, ami akár nagybőgős vagy dudás basszus-kísérő lehetne. Tény, hogy ezek a variánsok – hangzásukban – az eredetihez képest másfélék, Ami érthető, hiszen a Himnusz: nem régi, hanem új stílusú népdalokhoz hasonló szerkezetű és dallam-ívű. Valamint, dúros hangneme, diatonikus hangkészlete (+1 módosított hanggal) csak kompromisszumokkal váltható át a pentaton szűkebb hang-készletre. Ennek ellenére a pentaton változatok sem tűnnek túlságosan idegennek. De nézzük inkább a „dolog szebbik oldalát”, hogy tanulságként ez a játékos próba sem volt hiábavaló.

BEFEJEZÉS

Eddig tartott ez a sajátos eszmefuttatás, a régies „páva” és „tűzrakó” dallamokról. Közben talán azt is sikerült „körbejárni”, hogy milyen lehetett az az ősi dallam, amely változatai a mai napig megőrződtek. Esetleg arra is sikerült választ lelteni, hogy miről-hogyan szólhatott az ősi dallam éneke-zenéje. Az alkalmazott módszerek talán kissé absztraktnak, a következtetések pedig meglepő feltételezéseknek tűnhetnek. De hát mit is várhatnánk akkor, ha valaki műszaki észjárással és matematikai statisztikai módszerekkel próbál megválaszolni zeneelméleti és történeti kérdéseket, feltárni lehetséges összefüggéseket. Legyünk inkább megengedők, hiszen semmi sem biztos, és tévedni is emberi dolog. Csak abban reménykedhetünk, hogy e kötet talán mégis tudott némi újat mondani, érdeklődést felkelteni, esetleg ötletet adni vagy legalább megmosolyogtatni.

Vidám olvasást kívánok!

Kézirat lezárva: 2017. november 6-án.